

पञ्चतन्त्रे काकोलूकीयम्

अथ इदमारभ्यते काकोलूकीयं नाम तृतीयं तन्त्रं। तस्य
अयमाद्यः श्लोकः -

न विश्वसेत्पूर्वविरोधितस्य शत्रोश्च मित्रत्वमुपागतस्य।
दग्धां गुहां पश्य उलूकपूर्णां काकप्रणीतेन
हुताशनेन ॥ १ ॥

तद्यथा अनुश्रूयते - अस्ति दाक्षिणात्ये जनपदे महिलारोप्यं
नाम नगरम्। तस्य समीपस्थः अनेकशाखासनाथोऽतिघनतर-
पत्रच्छदो न्यग्रोधपादपोऽस्ति, तत्र च मेघवर्णो नाम
वायसराजोऽनेककाकपरिवारः प्रतिवसति स्म। स तत्र
विहितदुर्गरचनः सपरिजनः कालं नयति स्म। तथा
अन्योऽरिमर्दनो नाम उलूकराजोऽसंख्योलूकपरिवारो गिरिगुहा-
दुर्गाश्रयः प्रतिवसति स्म। स च रात्रौ अभ्येत्य सदा एव तस्य
न्यग्रोधस्य समन्तात् परिभ्रमति। अथ उलूकराजः
पूर्वविरोधवशाद्यं कञ्चिद्वायसं समासादयति तं व्यापाद्य गच्छति।
एवं नित्याभिगमनात् शनैः शनैः तत् न्यग्रोधपादपदुर्गं तेन
समन्तात् निर्वायसं कृतम्। अथवा भवत्येवम्। उक्तञ्च -

य उपेक्षते शत्रुं स्वं प्रसरन्तं यदृच्छया।
रोगं चालस्यसंयुक्तः स शनैस्तेन हन्यते ॥ २ ॥

तथा च -

जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिञ्च प्रशमं नयेत्।

अतिपुष्टाङ्गयुक्तोऽपि स पश्चात्तेन हन्यते ॥ ३ ॥

अथ अन्येद्युः स वायसराजो सर्वान् वायससचिवानाहूय प्रोवाच - “भो! उत्कटः तावदस्माकं शत्रुः उद्यमसम्पन्नश्च कालवशात् नित्यमेव निशागमे समेत्य अस्मत्पक्षकदनं करोति, तत् कथमस्य प्रतीकार-विधानम्? वयं तावद्वात्रौ न पश्यामः। न च तस्य दिवा दुर्गं विजानीमः येन गत्वा प्रहरामः। तदत्र विषये किं युज्यते? सन्धिविग्रहयानासन-संश्रयद्वैधीभावानामेकतमस्य क्रियमाणस्य। तद्विचार्य्य शीघ्रं कथयन्तु भवन्तः।” अथ ते प्रोचुः - “युक्तमभिहितं देवेन यदा एष प्रश्नः कृतः। उक्तञ्च -

अपृष्टेनापि वक्तव्यं सचिवेनात्र किञ्चन।

पृष्टेन तु ऋतं पथ्यं वाच्यञ्च प्रियमप्रियम् ॥ ४ ॥

यो न पृष्टो हितं ब्रूते परिणामे सुखावहम्।

सुमन्त्री प्रियवक्ता च केवलं स रिपुः स्मृतः ॥ ५ ॥

तस्मादेकान्तमासाद्य कार्य्यो मन्त्रो महीपतेः।

येन तस्य वयं कुर्मो निर्णयं कारणं तथा ॥ ६ ॥”

अथ स मेघवर्णः अन्वयागतोज्जीवि-सज्जीवि-अनुजीवि प्रजीवि-चिरञ्जीविनाम्नः पञ्च सचिवान् प्रत्येकं प्रष्टुमारब्धः। तत्र एतेषामादौ तावदुज्जीवनं पृष्टवान् - “भद्र! एवं स्थिते किं मन्यते भवान्?” स आह - “राजन्! बलवता सह विग्रहो न कार्य्यः। यथा स बलवान् कालप्रहर्ता च। उक्तञ्च यतः -

बलीयसे प्रणमतां काले प्रहरतामपि।

सम्पदा नापगच्छन्ति प्रतीपमिव निम्नगाः ॥ ७ ॥

सन्न्यायो धार्मिकश्चार्य्यो भ्रातृसंघातवान्बली।

अनेकविजयी चैव सन्धेयः स रिपुर्भवेत् ॥ ८ ॥

सन्धिः कार्य्योऽप्यनार्य्येण विज्ञाय प्राणसंशयम्।

प्राणैः संरक्षितैः सर्वं यतो भवति रक्षितम् ॥ ९ ॥

येन अनेकयुद्धविजयी स तेन विशेषात् सन्दधनीयः। उक्तञ्च-

अनेकयुद्धविजयी सन्धानं यस्य गच्छति।

तत्प्रभावेण तस्याशु वशं गच्छन्त्यरातयः ॥ १० ॥

सन्धिमिच्छेत्समेनापि सन्दिग्धो विजयो युधि।

नहि सांशयिकं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ ११ ॥

सन्दिग्धो विजयो युद्धे जनानामिह युध्यताम्।

उपायत्रितयादूर्ध्वं तस्माद्युद्धं समाचरेत् ॥ १२ ॥

असन्दधानो मानाद्यः समेनापि हतो भृशम्।

आमकुम्भ इवान्येन करोत्युभयसंक्षयम् ॥ १३ ॥

समं शक्तिमता युद्धमशक्तस्य हि मृत्यवे।

दृषत्कुम्भं यथा भित्त्वा तावत्तिष्ठति शक्तिमान् ॥ १४ ॥

अन्यच्च -

भूमिर्मित्रं हिरण्यं वा विग्रहस्य फलत्रयम्।

नास्त्येकमपि यद्येषां विग्रहं न समाचरेत् ॥ १५ ॥

खनन्नाखुबिलं सिंहः पाषाणशकलाकुलम्।
प्राप्नोति नखभङ्गं वा फलं वा मूषको भवेत् ॥ १६ ॥

तस्मान्न स्यात्फलं यत्र दुष्टं युद्धन्तु केवलम्।
न तत्स्वयं समुत्पाद्यं कर्तव्यं न कथञ्चन ॥ १७ ॥

बलीयसा समाक्रान्तो वैतसीं वृत्तिमाचरेत्।
वाञ्छन्नभ्रंसिनीं लक्ष्मीं न भौजङ्गीं कदाचन ॥ १८ ॥

कुर्वन् हि वैतसीं वृत्तिं प्राप्नोति महतीं श्रियम्।
भुजङ्गवृत्तिमापन्नो वधमर्हति केवलम् ॥ १९ ॥

कौर्म संकोचमास्थाय प्रहारानपि मर्षयेत्।
कालेकाले च मतिमानुत्तिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् ॥ २० ॥

आगतं विग्रहं दृष्ट्वा सुसाम्ना प्रशमं नयेत्।
विजयस्य ह्यनित्यत्वाद्रभसञ्च समुत्सृजेत् ॥ २१ ॥

बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम्।
प्रतिवातं नहि घनः कदाचिदुपसर्पति ॥ २२ ॥”

एवमुज्जीवी साममन्त्रं सन्धिकारं क्लृप्तवान्। अथ तच्छ्रुत्वा
संजीविनमाह - “भद्र! तव अभिप्रायमपि श्रोतुमिच्छामि” स
आह - “देव! न मम एतत् प्रतिभाति यच्छत्रुणा सह सन्धिः
क्रियते। उक्तञ्च यतः -

शत्रुणा नहि सन्दध्यात्सुश्लिष्टेनापि सन्धिना।
सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ॥ २३ ॥

अपरं च स क्रूरोऽत्यन्तलुब्धो धर्मरहितः। तत् त्वया
विशेषात् न सन्धेयः। उक्तञ्च यतः -

सत्यधर्मविहीनेन न सन्दध्यात्कथञ्चन।

सुसन्धितोऽप्यसाधुत्वादचिराद्याति विक्रियाम् ॥ २४ ॥

तस्मात् तेन सह योद्धव्यमिति मे मतिः। उक्तञ्च यतः -

क्रूरो लुब्धोऽलसोऽसत्यः प्रमादी भीरुरस्थिरः।

मूढो युद्धावमन्ता च सुखोच्छेद्यो भवेद्रिपुः ॥ २५ ॥

अपरं तेन पराभूता वयम् तद्यदि सन्धानकीर्तनं करिष्यामः
स भूयोऽत्यन्तं कोपं करिष्यति। उक्तञ्च -

चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया।

स्वेद्यमामज्वरं प्राज्ञः कोऽम्भसा परिषिञ्चति ॥ २६ ॥

सामवादाः सकोपस्य शत्रोः प्रत्युत दीपकाः।

प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दवः ॥ २७ ॥

यदेव एतद्वदति रिपुर्बलवान् तदप्यकारणम्। उक्तञ्च यतः -

सोत्साहशक्तिसम्पन्नो हन्याच्छत्रुं लघुर्गुरुम्।

यथा कण्ठीरवो नागे सुसाम्राज्यं प्रपद्यते ॥ २८ ॥

मायया शत्रवो वद्यया अवद्ययाः स्युर्बलेन ये।

यथा स्त्रीरूपमास्थाय हतो भीमेन कीचकः ॥ २९ ॥

तथा च -

मृत्योरिवोग्रदण्डस्य राज्ञो यान्ति वशं द्विषः।
शष्पतुल्यं हि मन्यन्ते दयालुं रिपवो नृपम् ॥ ३० ॥

न याति शमनं यस्य तेजस्तेजस्वितेजसा।
वृथा जातेन किं तेन मातुर्यौवनहारिणा ॥ ३१ ॥

या लक्ष्मीर्नानुलिप्ताङ्गी वैरिशोणितकुंकुमैः।
कान्तापि मनसः प्रीतिं न सा धत्ते
मनस्विनाम् ॥ ३२ ॥

रिपुरक्तेन संसिक्तारिस्त्रीनेत्राम्बुभिस्तथा।
न भूमिर्यस्य भूपस्य का श्लाघा तस्य जीवने ॥ ३३ ॥

एवं सञ्जीवी विग्रहमन्त्रं विज्ञापयामास। अथ तच्छ्रुत्वा
अनुजीविनमपृच्छत् - “भद्र! त्वमपि स्वाभिप्रायं निवेदय”।
सोऽब्रवीत् - “देव! दुष्टः स बलाधिको निर्मर्यादश्च, तत् तेन
सह सन्धिविग्रहौ न युक्तौ केवलं यानमर्हं स्यात्। उक्तञ्च -

बलोत्कटेन दुष्टेन मर्यादारहितेन च।
न सन्धिर्विग्रहो नैव विना यानं प्रशस्यते ॥ ३४ ॥

द्विधाकारं भवेद्यानं भयत्रस्तप्ररक्षणम्।
एकमन्यज्जिगीषोश्च यात्रालक्षणमुच्यते ॥ ३५ ॥

कार्तिके वाथ चैत्रे वा विजिगीषोः प्रशस्यते।
यानमुत्कृष्टवीर्यस्य शत्रुदेशे न चान्यदा ॥ ३६ ॥

अवस्कन्दप्रदानस्य सर्वे कालाः प्रकीर्तिताः।
व्यसने वर्त्तमानस्य शत्रोश्छिद्रान्वितस्य च ॥ ३७ ॥

स्वस्थानं सुदृढं कृत्वा शूरैश्चाप्तैर्महाबलैः।
परदेशं ततो गच्छेत्प्रणिधिव्याप्तमग्रतः ॥ ३८ ॥

अज्ञातविविधासारतोयसस्यो ब्रजेत्तु यः।
परराष्ट्रं स नो भूयः स्वराष्ट्रमधिगच्छति ॥ ३९ ॥

तत्ते युक्तं कर्तुमपसरणम्। अन्यच्च -

न विग्रहं न सन्धानं बलिना तेन पापिना।
कार्यलाभमपेक्ष्यापसरणं क्रियते बुधैः ॥ ४० ॥

उक्तञ्च यतः -

यदपसरति मेषः कारणं तत्प्रहर्तुं
मृगपतिरपि कोपात्संकुचत्युत्पतिष्णुः।
हृदयविहितवैरा गूढमन्त्रोपचाराः
किमपि विगणयन्तो बुद्धिमन्तः सहन्ते ॥ ४१ ॥

बलवन्तं रिपुं दृष्ट्वा देशत्यागं करोति यः।
युधिष्ठिर इवाप्नोति पुनर्जीवन्स मेदिनीम् ॥ ४२ ॥

युद्धयतेऽहंकृतिं कृत्वा दुर्बलो यो बलीयसा।
स तस्य वाञ्छितं कुर्यादात्मनश्च कुलक्षयम् ॥ ४३ ॥

तद्वलवताभियुक्तस्य अपसरणसमयोऽयं न सन्धेर्विग्रहस्य च।
एवमनुजीविमन्त्रोऽपसरणस्य”। अथ तस्य वाक्यं समाकर्ण्य

प्रजीविनमाह - “भद्र! त्वमपि आत्मनोऽभिप्रायं वद”।
सोऽब्रवीत् - “देव! मम सन्धिविग्रहयानानि त्रीणि अपि न
प्रतिभान्ति विशेषश्च आसनं प्रतिभाति”। उक्तञ्च यतः -

नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति।

स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनापि परिभूयते ॥ ४४ ॥

अन्यच्च -

अभियुक्तो बलवता दुर्गे तिष्ठेत्प्रयत्नवान्।

तत्रस्थः सुहृदाह्वानं प्रकुर्वीतात्ममुक्तये ॥ ४५ ॥

यो रिपोरागमं श्रुत्वा भयसन्त्रस्तमानसः।

स्वस्थानं सन्त्यजेत्तत्र न स भूयो वसेन्नरः ॥ ४६ ॥

दंष्ट्राविरहितः सर्पो मदहीनो यथा गजः।

स्थानहीनस्तथा राजा गम्यः स्यात्सर्वजन्तुषु ॥ ४७ ॥

निजस्थानस्थितोऽप्येकः शतं योद्धुं सहेन्नरः।

शतानामपि शत्रूणां तस्मात्स्थानं न सन्त्यजेत् ॥ ४८ ॥

तस्माद् दुर्गं दृढं कृत्वा सुभटासारसंयुतम्।

प्राकारपरिखायुक्तं शस्त्रादिभिरलंकृतम् ॥ ४९ ॥

तिष्ठ मध्यगतो नित्यं युद्धाय कृतनिश्चयः।

जीवन्सम्प्राप्स्यसि क्षमान्तं मृतो वा

स्वर्गमेष्यसि ॥ ५० ॥

बलिनापि न बध्यन्ते लघवोऽप्येकसंश्रयाः।

विपक्षेणापि मरुता यथैकस्थानवीरुधः ॥ ५१ ॥

महानप्येकजो वृक्षो बलवान्सुप्रतिष्ठितः।

प्रसह्य इव वातेन शक्यो घर्षयितुं यतः ॥ ५२ ॥

अथ ये संहता वृक्षाः सर्वतः सुप्रतिष्ठिताः।

न ते शीघ्रेण वातेन हन्यन्ते ह्येकसंश्रयात् ॥ ५३ ॥

एवं मनुष्यमेकं च शौर्येणापि समन्वितम्।

शक्यं द्विषन्तो मन्यन्ते हिंसन्ति च ततः परम् ॥ ५४ ॥

एवं प्रजीविमन्त्रं इदमासनसंज्ञकम्”। एतत्समाकर्ण्य
चिरञ्जीविनं प्राह - “भद्र! त्वमपि स्वाभिप्रायं वद।”
सोऽब्रवीत् - “देव! षाड्-गुण्यमध्ये मम संश्रयः सम्यक्
प्रतिभाति, तत् तस्य अनुष्ठानं कार्यम्। उक्तञ्च -

असहायः समर्थोऽपि तेजस्वी किं करिष्यति।

निर्वति ज्वलितो वह्निः स्वयमेव प्रशाम्यति ॥ ५५ ॥

सङ्गतिः श्रेयसी पुंसां स्वपक्षे च विशेषतः।

तुषैरपि परिभ्रष्टा न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ ५६ ॥

तदत्रैव स्थितेन त्वया कश्चित् समर्थः समाश्रयणीयः। यो
विपत्प्रतीकारं करोति। यदि पुनः त्वं स्वस्थानं त्यक्त्वा अन्यत्र
यास्यसि तत् कोऽपि ते वाङ्मात्रेणापि सहायत्वं न करिष्यति।
उक्तञ्च यतः -

वनानि दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः।

स एव दीपनाशाय कृशे कस्यास्ति सौहृदम् ॥ ५७ ॥

अथवा न एतत् एकान्तं यद्वलिनमेकं समाश्रयेत्। लघूनामपि संश्रयो रक्षायै एव भवति। उक्तञ्च यतः -

संघातवान्यथा वेणुनिबिडो वेणुभिर्वृतः।

न शक्यः स समुच्छेत्तुं दुर्बलोऽपि तथा नृपः ॥ ५८ ॥

यदि पुनरुत्तमसंश्रयो भवति तत्किमुच्यते। उक्तञ्च -

महाजनस्य सम्पर्कः कस्य नोन्नतिकारकः।

पद्मपत्रस्थितं तोयं धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥ ५९ ॥

तदेव संश्रयं विना न कश्चित् प्रतीकारो भवति। तस्मात् संश्रयः कार्य्य इति मेऽभिप्रायः। एवं चिरञ्जीविमन्त्रः”। अथ एवमभिहिते स मेघवर्णो राजा चिरन्तनं पितृसचिवं दीर्घायुषं सकलनीतिशास्त्रपारङ्गतं स्थिरजीविनामानं प्रणम्य प्रोवाच - “तात! यत् एते मया पृष्ठाः सचिवाः तावदत्र स्थितस्यापि तव परीक्षार्थम्, येन त्वं सकलं श्रुत्वा यदुचितं तन्मे समादिशसि तत् यद्युक्तं भवति तत्समादेश्यम्”। स आह - “वत्स! सर्वैरपि एतैर्नीतिशास्त्राश्रयमुक्तं सचिवैः। तदुपयुज्यते स्वकालोचितं सर्वमेव, परमेष द्वैधीभावस्य कालः। उक्तञ्च -

अविश्वासं सदा तिष्ठेत्सन्धिना विग्रहेण च।

द्वैधीभावं समाश्रित्य नैव शत्रौ बलीयसि ॥ ६० ॥

तच्छत्रुं विश्वास्य अविश्वस्तैर्लोभं दर्शयद्भिः सुखेन उच्छिद्यते
रिपुः। उक्तञ्च -

उच्छेद्यमपि विद्वांसो वर्द्धयन्त्यरिमेकदा।

गुडेन वर्द्धितः श्लेष्मा सुखं वृद्ध्या निपात्यते॥ ६१ ॥

तथा च -

स्त्रीणां शत्रोः कुमित्रस्य पण्यस्त्रीणां विशेषतः।

यो भवेदेकभावेन स न जीवति मानवः ॥ ६२ ॥

कृत्यं देवद्विजातीनामात्मनश्च गुरोस्तथा।

एकभावेन कर्त्तव्यं शेषं द्वैधं समाश्रितम् ॥ ६३ ॥

एको भावः सदा शस्तो यतीनां भावितात्मनाम्।

स्त्रीलुब्धानां न लोकानां विशेषेण महीभृताम्॥ ६४ ॥

तद्द्वैधीभावं संश्रितस्य तव स्वस्थाने वासो भविष्यति
लोभाश्रयाच्च शत्रुमुच्चाटयिष्यसि। अपरं यदि किञ्चित् छिद्रं तस्य
पश्यसि तद्गत्वा व्यापादयिष्यसि”। मेघवर्ण आह - “तात! मया
सोऽविदितसंश्रयः, तत् कथं तस्य छिद्रं ज्ञास्यामि”। स्थिरजीवी
आह - “वत्स! न केवलं स्थानं छिद्राण्यपि तस्य
प्रकटीकरिष्यामि प्रणिधिभिः। उक्तञ्च -

गावो गन्धेन पश्यन्ति वेदैः पश्यन्ति वै द्विजाः।

चारैः पश्यन्ति राजानश्चक्षुर्भ्यामितरे जनाः ॥ ६५ ॥

उक्तं चात्रविषये -

यस्तीर्थानि निजे पक्षे परपक्षे विशेषतः।

गुप्तैश्वरैर्नृपो वेत्ति न स दुर्गतिमाप्नुयात् ॥ ६६ ॥”

मेघवर्ण आह - “तात! कानि तीर्थानि उच्यन्ते कति संख्यानि च, कीदृशाः गुप्तचराः, तत्सर्वं निवेद्यताम्” इति। स आह - “अत्र विषये भगवता नारदेन युधिष्ठिरः प्रोक्तः। यच्छत्रुपक्षेऽष्टादश तीर्थानि स्वपक्षे पञ्चदश। त्रिभिः गुप्तचरैस्तानि ज्ञेयानि। तैः ज्ञातैः स्वपक्षः परपक्षश्च वश्यो भवति। उक्तञ्च नारदेन युधिष्ठिरं प्रति -

कच्चिदष्टादशान्येषु स्वपक्षे दशपञ्च च।

त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्सि तीर्थानि चारकैः ॥ ६७ ॥

तीर्थशब्देन अयुक्तकर्माभिधीयते तद्यदि तेषां कुत्सितं भवति तत्स्वामिनोऽभिघाताय भवति। प्रधानं भवति तद् वृद्धये स्यादिति। तद्यथा-मन्त्री पुरोहितः सेनापतिर्युवराजो दौर्वारिकोऽन्तर्वासिकः प्रशासकः समाहर्तृसन्निधातृप्रदेष्टृज्ञापकाः साधनाध्यक्षो गजाध्यक्षः कोशाध्यक्षो दुर्गपालकरपालसीमापालप्रोत्कटभृत्याः एषां भेदेन द्राक् रिपुः साध्यते स्वपक्षे च देवी जननी कंचुकी मालिकः शय्यापालकः स्पर्शाध्यक्षःसांवत्सरिको भिषग् जलवाहकः ताम्बूलवाहकः आचार्योऽङ्गरक्षकः स्थानचिन्तकः छत्रधरो विलासिनी एषां वैरद्वारेव स्वपक्षे विघातः। तथा च -

वैद्यसांवत्सरिकाचार्याः स्वपक्षेऽधिकृताश्चराः।

यथाहितुण्डिकोन्मत्ताः सर्वं जानन्ति शत्रुषु ॥ ६८ ॥

तथा च -

कृत्याकृत्यविदस्तीर्थेष्वन्तःप्रणिधयः पदम्।

विदांकुर्वन्तु महतस्तलं विद्विषदम्भसः ॥ ६९ ॥”

एवं मंत्रिवाक्यमाकर्ण्य अत्रान्तरे मेघवर्ण आह - “तात! अथ किं निमित्तमेवंविधं प्राणान्तिकं सदैव वायसोलूकानां वैरम्?” स आह - वत्स -

काकोलूकविरोधकथा

कदाचित् हंसशुकबककोकिलचातकोलूकमयूरकपोतपारावत-विष्किरप्रभृतयः सर्वेऽपि पक्षिणः समेत्य सोद्वेगं मन्त्रयितुमारब्धाः। “अहो! अस्माकं तावद्वैनतेयो राजा-स च वासुदेवभक्तः न कामपि चिन्तामस्माकं करोति। तत् किं तेन वृथा स्वामिना यो लुब्धकपाशैः नित्यं निबध्यमानानां न रक्षा विधत्ते। उक्तञ्च -

यो न रक्षति वित्रस्तानपीड्यमानान्परैः सदा।

जन्तूनपार्थिवरूपेण स कृतान्तो न संशयः ॥ ७० ॥

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा।

अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव ॥ ७१ ॥

षडिमान्पुरुषो जह्याद्विन्नां नावमिवाण्वे।

अप्रवक्तारमाचार्य्यमनधीयानमृत्विजम् ॥ ७२ ॥

अरक्षितारं राजानं भार्य्या चाप्रियवादिनीम्।

ग्रामकामं च गोपालं वनकामं च नापितम् ॥ ७३ ॥

तत् सञ्चिन्त्य अन्यः कश्चित् राजा विहङ्गमानां क्रियताम् इति। अथ तैः भद्राकारमुलूकमवलोक्य सर्वैरभिहितम्। “यत् एष उलूको राजा अस्माकं भविष्यति तदानीयन्तां नृपाभिषेकसम्बन्धिनः सम्भाराः” इति। अथ साधिते विविधतीर्थोदके, प्रगुणीकृतेऽष्टोत्तरशतमूलिकासंघाते, प्रदत्ते सिंहासने, वर्तिते सप्तद्वीपसमुद्रभूधरविचित्रे धरित्रीमण्डले, प्रसारिते व्याघ्रचर्मणि, आपूरितेषु हेमकुम्भेषु दीपेषु वाद्येषु च सञ्जीकृतेषु दर्पणादिषु माङ्गल्यवस्तुषु, पठत्सु बन्दिमुख्येषु वेदोच्चारणपरेषु समुदित-मुखेषु ब्राह्मणेषु, गीतपरे युवतीजने, आनीतायामग्रमहिष्यां कृकालिकायामुलूकोऽभिषेकार्थं यावत् सिंहासने उपविशति तावत् कुतोऽपि वायसः समायातः। सोऽचिन्तयत् - “अहो! किमेष सकल-पक्षिसमागमो महोत्सवश्च”। अथ ते पक्षिणः तं दृष्ट्वा मिथःप्रोचुः - “पक्षिणां मध्ये वायसः चतुरः श्रूयते। उक्तञ्च -

नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः।

दंष्ट्रिणाञ्च श्रुगालस्तु श्वेतभिक्षुस्तपस्विनाम् ॥ ७४ ॥

तदस्यापि वचनं ग्राह्यम्। उक्तञ्च -

बहुधा बहुभिः सार्धं चिन्तिताः सुनिरूपिताः।

कथञ्चिन्न विलीयन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः ॥ ७५ ॥

अथ वायसः समेत्य तानाह - “अहो! किं महाजनसमागमोऽयं परममहोत्सवश्च”। ते प्रोचुः - “भो! नास्ति कश्चिद्विहङ्गमानां राजा तदस्य उलूकस्य विहङ्गराज्याभिषेको निरूपितस्तिष्ठति समस्तपक्षिभिः। तत्

त्वमपि स्वमतं देहि, प्रस्तावे समागतोऽसि”। अथ असौ काको विहस्य आह - “अहो! न युक्तमेतत् यन्मयूरहंसकोकिल-चक्रवाकशुक-कारण्डवहारीतसारसादिषु पक्षिप्रधानेषु विद्यमानेषु दिवान्धस्य अस्य करालवक्त्रस्य अभिषेकः क्रियते। तन्न एतत् मम मतम्। यतः -

वक्रनासं सुजिह्वाक्षं क्रूरमप्रियदर्शनम्।

अक्रुद्धस्येदृशं वक्त्रं भवेत्क्रुद्धस्य कीदृशम् ॥ ७६ ॥

तथा च -

स्वभावरौद्रमत्युग्रं क्रूरमप्रियवादिनम्।

उलूकं नृपतिं कृत्वा का नः सिद्धिर्भविष्यति ॥ ७७ ॥

अपरं वैनतेये स्वामिनि स्थिते किमेष दिवान्धः क्रियते राजा, तत् यद्यपि गुणवान् भवति तथापि एकस्मिन् स्वामिनि स्थिते नान्यो भूपः प्रशस्यते।

एक एव हितार्थाय तेजस्वी पार्थिवो भुवः।

युगान्त इव भास्वन्तो बहवोऽत्र विपत्तये ॥ ७८ ॥

तत् तस्य नाम्नापि यूयं परेषामगम्या भविष्यथ। उक्तञ्च -

गुरूणां नाममात्रेऽपि गृहीते स्वामिसम्भवे।

दुष्टानां पुरतः क्षेमं तत्क्षणादेव जायते ॥ ७९ ॥

व्यपदेशेन महतां सिद्धिः सञ्जायते परा।

शशिनो व्यपदेशेन वसन्ति शशकाः सुखम् ॥ ८० ॥

ते ऊचुः - “कथमेतत्?” स आह -

कथा १

शशगजयूथनाथकथा

कस्मिंश्चित् वने चतुर्दन्तो नाम महागजो यूथाधिपः प्रतिवसतिस्म। तत्र कदाचित् महती अनावृष्टिः सञ्जाता प्रभूतवर्षाणि यावत् तथा तडागहृदपल्वलसरांसि शोषमुपगतानि। अथ तैः समस्तगजैः सः गज-राजः प्रोक्तः - “देव! पिपासाकुला गजकलभा मृतप्राया अपरे मृताश्च। तत् अन्विष्यतां कश्चित् जलाशयो यत्र जलपानेन स्वस्थतां व्रजन्ति”। ततश्चिरं ध्यात्वा तेन अभिहितम् - “अस्ति महान् हृदो विविक्ते प्रदेशे स्थलमध्यगतः पातालगङ्गाजलेन सदैव पूर्णः। तत् तत्र गम्यताम्” इति। तथानुष्ठिते पञ्चरात्रमुपसर्पद्भिः समासादितः तैः स हृदः। तत्र स्वेच्छया जलमवगाह्य अस्तमनवेलायां निष्क्रान्तास्तस्य च हृदस्य समन्तात् शशकबिला असंख्याः सुकोमलभूमौ तिष्ठन्ति तेऽपिसमस्तैरपितैर्गजैरित-स्ततो भ्रमद्भिः परिभग्नाः। बहवः शशका भग्नापादशिरोग्रीवा विहिता केचिन्मृताः केचिज्जीवशेषा जाताः। अथ गते तस्मिन् गजयूथे शशकाः सोद्वेगा गजपादक्षुण्णसमावासाः केचिद्भग्नापादा अन्ये जर्जरितकलेवरा रुधिराप्लुता अन्ये हतशिशवो बाष्पपिहितलोचनाः समेत्य मिथो मन्त्रं चक्रुः। “अहो! विनष्टा वयम्। नित्यमेव एतद्गजयूथमागमिष्यति यतो नान्यत्र जलमस्ति। तत् सर्वेषां नाशो भविष्यति। उक्तञ्च -

स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजङ्गमः।

हसन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥ ८१ ॥

तच्चिन्त्यतां कश्चिदुपायः, तत्रैकः प्रोवाच - “गम्यतां
देशत्यागेन, किमन्यत्, उक्तञ्च मनुना व्यासेन च -

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ ८२ ॥

क्षेम्यां सस्यप्रदां नित्यं पशुवृद्धिकरीमपि।
परित्यजेन्नृपो भूमिमात्मार्थमविचारयन् ॥ ८३ ॥

आपदर्थे धनं रक्षेत् दारान् रक्षेद्धनैरपि।
आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ॥ ८४ ॥

ततश्च अन्ये प्रोचुः - “भोः! पितृपैतामहं स्थानं न शक्यते
सहसा त्यक्तुम्। तत् क्रियतां तेषां कृते काचित् विभीषिका यत्
कथमपि दैवात् न समायान्ति। उक्तञ्च -

निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फणा।
विषं भवतु मा वास्तु फणाटोपो भयङ्करः ॥ ८५ ॥”

अथ अन्ये प्रोचुः - “यदि एव ततः तेषां महद्विभीषिका
स्थानमस्ति येन न आगमिष्यन्ति। सा च चतुरदूतायत्ता
विभीषिका। यतो विजयदत्तो नाम राजा अस्मत्स्वामी शशकः
चन्द्रमण्डले निवसति तत् प्रेष्यतां कश्चित् मिथ्यादूतो
यूथाधिपसकाशं यत् “चन्द्रस्त्वामत्र हृदे आगच्छन्तं निषेधयति
यतोऽस्मत्परिग्रहोऽस्य समन्ताद् वसति” एवमभिहिते
श्रद्धेयवचनात् कदाचिन्निवर्तते”। अथ अन्ये प्रोचुः - “यदि एवं
तदस्ति लम्बकर्णो नाम शशकः स च वचनरचनाचतुरो
दूतकर्मज्ञः। स तत्र प्रेष्यताम् इति। उक्तञ्च -

साकारो निःस्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षणः।
परचित्तावगन्ता च राज्ञो दूतः स इष्यते ॥ ८६ ॥

अन्यच्च -

यो मूर्खं लौल्यसम्पन्नं राजद्वारिकमाचरेत्।
मिथ्यावादं विशेषेण तस्य कार्यं न सिद्ध्यति ॥ ८७ ॥

तदन्विष्यतां यदि अस्मद्व्यसनादात्मनां सुनिर्मुक्तिः”। अथ अन्ये प्रोचुः “अहो! युक्तमेतत्। न अन्यः कश्चिदुपायोऽस्माकं जीवितस्य, तथा एव क्रियताम्”। अथ लम्बकर्णो गजयूथाधिपसमीपे निरूपितो गतश्च। तथानुष्ठिते लम्बकर्णोऽपि गजमार्गमासाद्य अगम्यं स्थलमारुह्य तं गजमुवाच - “भो भो दुष्ट गज! किमेवं लीलया निःशङ्कतया अत्र चन्द्रहृदे आगच्छसि। तन्न आगन्तव्यं निवर्त्यताम्” इति। तदाकर्ण्य विस्मितमना गज आह - “भोः! कस्त्वम्?” स आह - “अहं लम्बकर्णो नाम शशकः चन्द्रमण्डले वसामि। साम्प्रतं भगवता चन्द्रमसा तव पार्श्वे प्रहितो दूतो जानाति एव भवान्, यथार्थवादिनो दूतस्य न दोषः करणीयः दूतमूखा हि राजानः सर्व एव। उक्तञ्च -

उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु बन्धुवर्गवधेष्वपि।
परुषाण्यपि जल्पन्तो वध्या दूता न भूभुजा ॥ ८८ ॥

तत् श्रुत्वा स आह - “भो शशक! तत्कथय भगवतश्चन्द्रमसः सन्देशं येन सत्वरं क्रियते”। स आह - “भवता अतीतदिवसे यूथेन सह आगच्छता प्रभूताः शशका

निपातिताः। तत् किं न वेत्ति भवान्, यत् मम परिग्रहोऽयम्? तद्यदि जीवितेन ते प्रयोजनं तदा केनापि प्रयोजनेन अत्र हृदे न आगन्तव्यमिति सन्देशः”। गज आह - “अथ क्व वर्तते भगवान् स्वामी चन्द्रः?” स आह - “अत्र हृदे साम्प्रतं शशकानां भवद्गूथमथितानां हतशेषाणां समाश्रासनाय समायातः तिष्ठति। अहं पुनः तवान्तिके प्रेषितः”। गज आह - “यदि एवं तद्दर्शय मे तं स्वामिनं येन प्रणम्य अन्यत्र गच्छामि”। शशक आह - भो! आगच्छ मया सह एकाकी येन दर्शयामि”। तथानुष्ठिते शशको निशासमये तं गजं हृदतीरे नीत्वा जलमध्ये स्थितं चन्द्रबिम्बमदर्शयत्। आह च - “भो! एष नः स्वामी जलमध्ये समाधिस्थः तिष्ठति तत् निभृतं प्रणम्य सत्वरं व्रजेति, नोचेत् समाधिभङ्गाद्गूथोऽपि प्रभूतं कोपं करिष्यति”। अथ गजोऽपि त्रस्तमनाः तं प्रणम्य पुनरनागमनाय प्रस्थितः। शशकाश्च तद्दिनात् आरभ्य सपरिवाराः सुखेन स्वेषु स्थानेषु तिष्ठन्ति स्म। अतोऽहं ब्रवीमि - व्यपदेशेन महतां सिद्धिः इत्यादि।

अपि च-

अकृतज्ञं कापुरुषं व्यसनिनमलसं तथा सदा क्षुद्रम्।
पृष्ठप्रलपनशीलं स्वामित्वे नाभियोजयेज्जातु ॥ ८९ ॥

क्षुद्रमर्थपतिं प्राप्य न्यायान्वेषणतत्परौ।

उभावपि क्षयं प्राप्तौ पुरा शशकपिञ्जलौ ॥ ९० ॥

ते प्रोचुः - “कथमेतत्?” स आह -

कथा २

शशकपिञ्जलकथा

कस्मिंश्चिद्वृक्षे पुरा अहमवसम्। तत्र अधस्तात् कोटरे कपिञ्जलो नाम चटकः प्रतिवसति स्म। अथ सदैव अस्तमनवेलायामागतयोः द्वयोः अनेकसुभाषितगोष्ठ्या देवर्षि-ब्रह्मर्षि-राजर्षि-पुराणचरित-कीर्त्तनेन च पर्यटन-दृष्टानेककौतूहलप्रकथनेन च परमसुखमनुभवतोः कालो व्रजति। अथ कदाचित् कपिञ्जलः प्राणयात्रार्थमन्यैः चटकैः सह अन्यं पक्व-शालिप्रायं देशं गतः। ततो यावत् निशासमयेऽपि न आयातः तावदहं सोद्वेगमनाः तद्वियोगदुःखितः चिन्तितवान्। “अहो! किमद्य कपिञ्जलो न आयातः? किं केनापि पाशेन बद्धः? उताहोस्वित् केनापि व्यापादितः। सर्वथा यदि कुशलो भवति तन्मां विना न तिष्ठति” एवं मे चिन्तयतो बहूनि अहानि व्यतिक्रान्तानि। ततश्च तत्र कोटरे कदाचित् शीघ्रगो नाम शशकोऽस्तमनवेलायामागत्य प्रविष्टः। मया अपि कपिञ्जलनिराशत्वेन न निवारितः। अथ अन्यस्मिन्नहनि कपिञ्जलः शालिभक्षणादतीव पीवरतनुः स्वमाश्रयं स्मृत्वा भूयोऽपि तत्रैष समायातः। अथवा साधु इदमुच्यते -

न तादृग्जायते सौख्यमपि स्वर्गे शरीरिणाम्।

दारिद्र्येऽपि हि यादृक् स्यात्स्वदेशे स्वपुरे

गृहे ॥ ९१ ॥”

अथ असौ कोटरान्तर्गतं शशकं दृष्ट्वा साक्षेपमाह - “भोः

शशक! न त्वया सुन्दरं कृतं यत् मम आवसथस्थाने प्रविष्टोऽसि,
तत् शीघ्रं निष्क्रम्यताम्”। शशक आह - “न तव इदं गृहं
किन्तु मम एव। तत् किं मिथ्या परुषाणि जल्पसि। उक्तञ्च -

वापीकूपतडागानां देवालयकुजन्मनाम्।

उत्सर्गात्परतः स्वाम्यमपि तर्तुं न शक्यते ॥ ९२ ॥

तथा च -

प्रत्यक्षं यस्य यदुक्तं क्षेत्राद्यं दश वत्सरान्।

तत्र भुक्तिः प्रमाणं स्यान्न साक्षी नाक्षराणि

वा ॥ ९३ ॥

मानुषाणामयं न्यायो मुनिभिः परिकीर्तितः।

तिरश्चाञ्च विहङ्गानां यावदेव समाश्रयः ॥ ९४ ॥

तन्मम एतद् गृहं न तव” इति। कपिञ्जल आह - “भो!
यदि स्मृतिं प्रमाणीकरोषि तदागच्छ मया सह येन स्मृतिपाठकं
पृष्ट्वा स यस्य ददाति स गृह्णातु। तथानुष्ठिते मया अपि
चिन्तितम्। “किमत्र भविष्यति। मया द्रष्टव्योऽयं न्यायः”। ततः
कौतुकादहमपि तावन्नु-प्रस्थितः। अत्रान्तरे तीक्ष्णदंष्ट्रो नाम
अरण्यमार्जारः तयोर्विवादं श्रुत्वा मार्गासन्नं नदीतटमासाद्य
कृतकुशोपग्रहो निमीलितनयन ऊर्ध्वबाहु-रर्द्धपादस्पृष्टभूमिः
श्रीसूर्याभिमुख इमां धर्मोपदेशनामकरोत्। “अहो! असारोऽयं
संसारः क्षणभंगुराः प्राणाः। स्वप्नसदृशः प्रिसमागमः।
इन्द्रजालवत् कुटुम्बपरिग्रहोऽयम्। तत् धर्मं मुक्त्वा नान्या गतिः
अस्ति। उक्तञ्च -

अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः।
नित्यं सन्निहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ ९५ ॥

यस्य धर्मविहीनानि दिनान्यायान्ति यान्ति च।
स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ ९६ ॥

आच्छादयति कौपीनं यो दंशमशकापहम्।
शुनः पुच्छमिव व्यर्थं पाण्डित्यं धर्मवर्जितम् ॥ ९७ ॥

अन्यच्च -

पुलका इव धान्येषु पूतिका इव पक्षिषु।
मशका इव मर्त्येषु येषां धर्मो न कारणम् ॥ ९८ ॥

श्रेयः पुष्पं फलं वृक्षाद्दधनः श्रेयो घृतं स्मृतम्।
श्रेयस्तैलञ्च पिण्याकाच्छ्रेयान्धर्मस्तु मानुषात् ॥ ९९ ॥

सृष्टा मूत्रपुरीषार्थमाहाराय च केवलम्।
धर्महीनाः परार्थाय पुरुषाः पशवो यथा ॥ १०० ॥

स्थैर्यं सर्वेषु कृत्येषु शंसन्ति नयपण्डिताः।
बह्वन्तराययुक्तस्य धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥ १०१ ॥

संक्षेपात्कथ्यते धर्मो जनाः किं विस्तरेण वः।
परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ १०२ ॥

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यताम्।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥ १०३ ॥

अथ तस्य तां धर्मोपदेशनां श्रुत्वा शशक आह - “भो भो कपिञ्जल! एष नदीतीरे तपस्वी धर्मवादी तिष्ठति। तदेनं पृच्छावः”। कपिञ्जल आह - “ननु स्वभावतोऽस्माकं शत्रुभूतोऽयमस्ति। तद् दूरे स्थितौ पृच्छावः। कदाचिदस्य व्रतवैकल्यं सम्पद्यते”। ततो दूरस्थिता-वूचतुः - “भो भोः तपस्विन्, धर्मोपदेशक! आवयोर्विवादो वर्तते। तद्धर्मशास्त्रद्वारेण अस्माकं निर्णयं कुरु यो हीनवादी स ते भक्ष्य इति”। स आह - “भद्रौ! मा मैवं वदतम्। निवृत्तोऽहं नरकपातकमार्गादहिंसैव धर्ममार्गः। उक्तञ्च -

अहिंसापूर्वको धर्मो यस्मात्सद्गिरुदाहृतः।

यूकमत्कुणदंशार्दीस्तस्मात्तानपि रक्षयेत् ॥ १०४ ॥

हिंसकान्यपि भूतानि यो हिंसति स निर्घृणः।

स याति नरकं घोरं किं पुनर्यः शुभानि च॥ १०५ ॥

एतेऽपि ये याज्ञिका यज्ञकर्मणि पशून् व्यापादयन्ति ते मूर्खाः परमार्थं श्रुतेर्न जानन्ति। तत्र किल एतदुक्तमजैर्यष्टव्यम्। अजा व्रीहयः तावत् सप्तवार्षिकाः कथ्यन्ते न पुनः पशुविशेषाः। उक्तञ्च -

वृक्षांश्छित्त्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्मम्।

यद्येवं गम्यते स्वर्गे नरकः केन गम्यते ॥ १०६ ॥

तन्न अहं भक्षयिष्यामि। परं जयपराजयनिर्णयं करिष्यामि। किन्तु अहं वृद्धो दूराद्युवयोः भाषान्तरं सम्यक् न शृणोमि। एवं

ज्ञात्वा मम समीपवर्तिनौ भूत्वा मम अग्रे न्यायं वदतम्। येन
विज्ञाय विवादपरमार्थं वचो वदतो मे परलोकबाधो न भवति।
उक्तञ्च यतः -

मानाद्वा यदि वा लोभात् क्रोधाद्वा यदि वा भयात्।
यो न्यायमन्यथा ब्रूते स याति नरकं नरः ॥ १०७ ॥

पञ्च पश्वनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते।
शतं कन्यानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते ॥ १०८ ॥

उपविष्टः सभामध्ये यो न वक्ति स्फुटं वचः।

तस्माद् दूरेण स त्याज्यो न्यायो वा

कीर्त्तयेद्दृतम् ॥ १०९ ॥

तस्माद्विश्रब्धौ मम कर्णोपान्तिके स्फुटं निवेदयतम्”। किं
बहुना, तेन क्षुद्रेण तथा तौ तूर्णं विश्वासितौ, यथा तस्य
तत्सङ्गवर्तिनौ सञ्जातौ ततश्च तेनापि समकालमेव एकः
पादान्तेन आक्रान्तः अन्ये दंष्ट्राक्रकचेन च ततो गतप्राणौ भक्षितौ
इति। अतोऽहं ब्रवीमि - क्षुद्रमर्थपतिं प्राप्य इत्यादि।

भवन्तोऽपि एनं दिवान्धं क्षुद्रमर्थपतिमासाद्य रात्र्यन्धाः सन्तः
शशकपिञ्जलमार्गेण यास्यन्ति। एवं ज्ञात्वा यदुचितं तद्विधेयमतः
परम्” अथ तस्य तत् वचनमकार्ष्य “साधु अनेन अभिहितम्”
इति उक्त्वा “भूयोऽपि पार्थिवार्थं समेत्य मन्त्रयिष्यामहे” इति
ब्रुवाणाः सर्वे पक्षिणो यथाभिमतं जग्मुः केवलमवशिष्टो
भद्रासनोपविष्टः अभिषेकाभिमुखो दिवान्धः कृकालिकया सह

आस्ते। आह च - “कः कोऽत्र भोः! किमद्यापि न क्रियते समाभिषेकः”? इति श्रुत्वा कृकालिकया अभिहितम् - “भद्र! तव अभिषेके कृतोऽयं विघ्नो वायसेन। गताश्च सर्वेऽपि विहगा यथेप्सितासु दिक्षु केवलमेकोऽयं वायसोऽवशिष्टः केनापि हेतुना तिष्ठति तत् त्वरितमुत्तिष्ठ येन त्वां स्वाश्रयं प्रापयामि”। तत् श्रुत्वा सविषादमुलूको वायसमाह - “भो भो दुष्टात्मन्! किं मया ते अपहृतम्? यत् राज्याभिषेको मे विघ्नितः। तत् अद्य प्रभृति सान्वयमावयोर्वैरं सञ्जातम्। उक्तञ्च -

रोहति सायकैर्विद्धं छिन्नं रोहति चासिना।

वचो दुरुक्तं बीभत्सं न प्ररोहति वाक्क्षतम् ॥ ११० ॥

इति एवमभिधाय कृकालिकया सह स्वाश्रयं गतः। अथ भयव्याकुलो वायसो व्यचिन्तयत् - “अहो! अकारणं वैरमासादितं मया। किमिदं व्याहृतम्। उक्तञ्च -

अदेशकालज्ञमनायतिक्षमं

यदप्रियं लाघवकारि चात्मनः।

योऽत्राब्रवीत्कारणवर्जितं वचो

न तद्वचः स्याद्विषमेव तद्वचः ॥ १११ ॥

बलोपपन्नोऽपि हि बुद्धिमान्नरः

परं नयेन्न स्वयमेव वैरिताम्।

भिषङ् ममास्तीति विचिन्त्य भक्षये-

दकारणात्को हि विचक्षणो विषम् ॥ ११२ ॥

परपरिवादः परिषदि न कथञ्चित्पण्डितेन वक्तव्यः।
सत्यमपि तन्न वाच्यं यदुक्तमसुखावहं भवति॥ ११३ ॥

सुहृद्भिराप्तैरसकृद्विचारितं
स्वयञ्च बुद्ध्या प्रविचारिताश्रयम्।
करोति कार्य्यं खलु यः स बुद्धिमान्
स एव लक्ष्म्या यशसाञ्च भाजनम् ॥ ११४ ॥”

एवं विचिन्त्य काकोऽपि प्रयातः। तदा प्रभृति अस्माभिः
सहकौशिकानाम् अन्वयगतं वैरमस्ति”। मेघवर्ण आह - “तात!
एवं गते अस्माभिः किं कृत्यमस्ति!”। स आह - “वत्स, एवं
गतेऽपि षाड्गुण्यत् अपरः स्थूलोऽभिप्रायोऽस्ति तमङ्गीकृत्य
स्वयमेव अहं तद्विजयाय यास्यामि रिपून् वञ्चयित्वा वधिष्यामि।
उक्तञ्च यतः -

बहुबुद्धिसमायुक्ताः सुविज्ञाना बलोत्कटान्।
शक्ता वञ्चयितुं धूर्ता ब्राह्मणं छागलादिव ॥ ११५ ॥
मेघवर्ण आह - “कथमेतत्?” सोऽब्रवीत् -

कथा ३

धूर्तत्रयब्राह्मणच्छगकथा

कस्मिंश्चित् अधिष्ठाने मित्रशर्मा नाम ब्राह्मणः
कृताग्निहोत्रपरिग्रहः प्रतिवसति स्म। कदाचित् माघमासे
सौम्यानि ले प्रवाति, मेघाच्छादिते गगने, मन्दं मन्दं प्रवर्षति

पर्जन्ये, पशुप्रार्थनाय किञ्चिद् ग्रामान्तरं गत्वा तेन कश्चिद् यजमानो याचितः। “भो यजमान! आगामिन्याम-वावस्यायामहं यक्ष्यामि यज्ञम्। तत् देहि मे पशुमेकम्”। अथ तेन तस्य शास्त्रोक्तः पीवरतनुः पशुः प्रदत्तः। सोऽपि तं समर्थमितश्चेतश्च गच्छन्तं विज्ञाय स्कन्धे कृत्वा सत्वरं स्वपुराभिमुखः प्रतस्थे। अथ तस्य गच्छतो मार्गे त्रयो धूर्त्ताः क्षुत्क्षामकण्ठाः सम्मुखा बभूवुः। तैश्च तादृशं पीवरतनुं स्कन्धे आरूढमवलोक्य मिथोऽभिहितम् - “अहो! अस्य पशोः भक्षणात् अद्यतनीयो हिमपातो व्यर्थतां नीयते तत् एनं वञ्चयित्वा पशुमादाय शीतत्राणं कुर्मः”। अथ तेषामेकतमो वेषपरिवर्तनं विधाय सम्मुखो भूत्वा अपमार्गेण तमाहिताग्निम् ऊचे - “भो भो बालाग्निहोत्रिन्! किमेवं जनविरुद्धं हास्यकार्यमनुष्ठीयते। यदेष सारमेयोऽपवित्रः स्कन्धाधिरूढो नीयते। उक्तञ्च यतः -

श्वानकुक्कुटचाण्डालाः समस्पर्शा प्रकीर्तिताः

रासभोष्ट्रौ विशेषेण तस्मात्तान्नैव संस्पृशेत् ॥ ११६ ॥

ततश्च तेन कोपाभिभूतेन अभिहितम् - “अहो! किमन्धो भवान्? यत् पशुं सारमेयं प्रतिपादयसि”। सोऽब्रवीत् - “ब्रह्मन्! कोपः त्वया न कार्य्यः। यथेच्छया गम्यताम्” इति। अथ यावत् किञ्चित् अध्वनोऽन्तरं गच्छति तावत् द्वितीयो धूर्त्तः सम्मुखे समुपेत्य तमुवाच - “भो ब्रह्मन्! कष्टं कष्टं यद्यपि वल्लभोऽयं ते मृतवत्सः, तथापि स्कन्धमारोपयितुमयुक्तम्। उक्तञ्च यतः -

तिर्य्यञ्चं मानुषं वापि यो मृतं संस्पृशेत्कुधीः।

पञ्चगव्येन शुद्धिः स्यात्तस्य चान्द्रायणेन वा ॥ ११७ ॥

अथ असौ सकोपमिदमाह - “भोः! किमन्धो भवान् यत् पशुं मृतवत्सं वदसि?”। सोऽब्रवीत् - “भगवन्! मा कोपं कुरु अज्ञानात् मया अभिहितं तत् त्वमात्मरुचिं समाचर” इति। अथ यावत् स्तोत्रं वनान्तरं गच्छति तावत् तृतीयोऽन्यवेषधारी धूर्तः सम्मुखः समुपेत्य तमुवाच - “भो! अयुक्तमेतत् यत् त्वं रासभं स्कन्धाधिरूढं नयसि तत् त्यज्यताम् एषः। उक्तञ्च -

यः स्पृशेद्रासभं मर्त्यो ज्ञानादज्ञानतोऽपि वा।

सचैलं स्नानमुद्दिष्टं तस्य पापप्रशान्तये ॥ ११८ ॥

तत् त्यज एनं यावदन्यः कश्चित् न पश्यति”। अथ असौ तं पशुं रासभं मन्यमानो भयात् भूमौ प्रक्षिप्य स्वगृहमुद्दिश्य प्रपलायितः। ततः ते त्रयो मिलित्वा तं पशुमादाय यथेच्छया भक्षितुमारब्धाः। अतोऽहं ब्रवीमि - बहुबुद्धिसमायुक्ताः सुविज्ञाना इत्यादि।

अथवा साधु इदमुच्यते -

अभिनवसेवकविनयैः प्राघुणकोक्तैर्विलासिनीरुदितैः।

धूर्तजनवचनिकरैरिह कश्चिदवञ्चितो नास्ति ॥ ११९ ॥

किञ्च, दुर्बलैः अपि बहुभिः सह विरोधो न युक्तः। उक्तञ्च-

“बहवो न विरोद्धव्या दुर्जया हि महाजनाः।

स्फुरन्तमपि नागेन्द्रं भक्षयन्ति पिपीलिकाः ॥ १२० ॥”

ಕಾಕೋಲೂಕೀಯಮ್

‘ಪಂಚತಂತ್ರ’ದ ಮೂರನೇ ಉಪಾಯ ‘ಕಾಕೋಲೂಕೀಯ’. ಹೆಸರೇ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಇದು ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆಗಳ ಶತ್ರುತ್ವದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಮಿತ್ರಭೇದ’ ಮತ್ತು ‘ಮಿತ್ರಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ’ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ನಂತರ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನು ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ‘ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ’ಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ರಾಜಕೀಯ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಮೂರನೇ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆಗಳ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರತೀಕಾರದ ವ್ಯಗ್ರತೆ’ಯನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಟ್ಟನಡು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜರಗುವ ಕಾಗೆಗಳ ಮಾರಣಹೋಮದಂತಹ ಘಟನೆಗಳು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರತೀಕಾರದ ಸೇಡನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಅಥವಾ ಎದುರಿಸುವ ಉಪಾಯವೇ “ಮುಳ್ಳನ್ನು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದಲೇ ತೆಗೆ” ಎನ್ನುವ ಆಕ್ರಮಣಕಾರಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಈ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನು ರಾಜನೀತಿಜ್ಞರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ದೊರಕುವ ಬಹುಮಾನವೆಂದರೆ ಅಪಮಾನ ಹಾಗೂ ನಿಂದನೆ. ಇದನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸ್ಥಿರವಾದ, ಪಕ್ವವಾದ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮನಸ್ಥಿತಿಯೂ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಇರಬೇಕು.

शस्त्रैर्हता न हि हता रिपवो भवन्ति

प्रज्ञाहतास्तु रिपवः सुहता भवन्ति।

शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरमेकं

प्रज्ञा कुलञ्च विभवञ्च यशश्च हन्ति॥

“ವೈರಿಗಳನ್ನು ನಿಜವಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ನಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ತಂತ್ರೋಪಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಜಾಣ್ಮೆ ಇದೇ ರಾಜಕೀಯ ತಿರುಳು”! ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಹತ್ತಾರು ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಸಾಧಕನಾದವನು ಪ್ರತೀಕಾರದ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಕರಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಎಂತಹ ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಬಲ್ಲನು. ಇಂತಹ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಇಂದಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಲು, ಆಳವಾಗಿ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಸಲು ಶ್ಲಾಘನೀಯ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೆಣೆಯುವ ಕೌಶಲ್ಯದ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಕಾಕೋಲೂಕೀಯವು ಇಂತಹ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಕಾಗೆ, ಗೂಬೆಗಳ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಮೂರನೆಯ ತಂತ್ರವಾದ ಕಾಕೋಲೂಕೀಯದ ಮೊದಲನೆಯ ನುಡಿ ಹೀಗಿದೆ -

ಶ್ಲೋಕ 1 - “ಹಿಂದೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದ ಶತ್ರು ಈಗ ಮಿತ್ರನಾದರೂ ಕೂಡ ಅವನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಂಬಬಾರದು. ಕಾಗೆಯು ಹಾಕಿದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಗೂಬೆಗಳಿದ್ದ ಗುಹೆಯು ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು.”

ಕಾಗೆ ಹಾಗೂ ಗೂಬೆಯ ಕತೆಯು ಹೀಗೆ ಕೇಳಿಬರುತ್ತದೆ - ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಹಿಲಾರೋಷ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ನಗರವೊಂದಿದೆ. ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಘನವಾದ ಎಲೆ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಲದ ಮರವು ಇತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಾಗೆಗಳ ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವರ್ಣ ಎಂಬ ಕಾಗೆಗಳ ರಾಜನು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಅವನು ದುರ್ಗವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪರಿವಾರ ಜನರೊಂದಿಗೆ ಕಾಲವನ್ನು

ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅರಿಮರ್ಧನ ಎಂಬ ಗೂಬೆಗಳ ರಾಜನು ತನ್ನ ಅಸಂಖ್ಯ ಪರಿವಾರಜನರೊಡನೆ ಬೆಟ್ಟದ ಗುಹೆಯನ್ನು ದುರ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಸದಾ ರಾತ್ರಿ ಆ ಆಲದ ಮರದ ಬಳಿ ಬಂದು ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಹಿಂದಿನ ವೈರತ್ವದ ಕಾರಣ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾಗೆಯು ಸಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೊಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಬಂದು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆ ಆಲದ ಮರದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಗೆಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಆಗುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ, ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 2 - ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಾರು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹರಡುತ್ತಿರುವ (ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ) ಶತ್ರುವನ್ನು ಅಥವಾ ರೋಗವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವನೋ, ಅವನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಅದರಿಂದಲೇ (ಶತ್ರು ಅಥವಾ ರೋಗದಿಂದಲೇ) ನಾಶ ಹೊಂದುವನು.

ಹಾಗೆಯೇ,

ಶ್ಲೋಕ 3 - ಯಾರು ಶತ್ರು ಅಥವಾ ರೋಗವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಶಮನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ನಂತರ ಶತ್ರು ಅಥವಾ ರೋಗದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಸಚಿವರೊಡನೆ ಮೇಘವರ್ಣನ ಸಮಾಲೋಚನೆ

ಒಂದು ದಿನ ಕಾಗೆಗಳ ರಾಜ ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಸಚಿವರನ್ನು ಕರೆದು ಹೇಳಿದನು -
 “ಎಲೈ ಸಚಿವರೆ, ನಮ್ಮ ಶತ್ರು ಪ್ರಬಲನು, ಉದ್ಯೋಗಶಾಲಿಯು ಮತ್ತು ಸಮಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು. ನಿತ್ಯವೂ ಆತ ರಾತ್ರಿ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು? ನಾವು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಲಾರೆವು ಮತ್ತು ಆತನು ಬೆಳಗ್ಗೆ ವಾಸಿಸುವ ದುರ್ಗದ ಸ್ಥಳವು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹೋಗಿ ಆಕ್ರಮಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು

ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ಸಂಶ್ರಯ ಮತ್ತು ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಎಂಬ ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಬೇಗನೆ ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿ.”

ಆಗ ಅವರು ಹೇಳಿದರು - “ದೇವ, ಈ ಪಶ್ಚೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀವು ಸರಿಯಾದುದನ್ನೇ ಕೇಳಿದ್ದೀರಿ.” ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 4 - ಕೇಳದಿದ್ದರೂ ಸಚಿವರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಮತ್ತೆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗಲಂತೂ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿರಲಿ, ಸತ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 5 - ಯಾರು ಕೇಳಿದಾಗ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಹಿತವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂಥ ಪ್ರಿಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವ ಮಂತ್ರಿ ಶತ್ರುವಿದ್ದಂತೆ.

ಶ್ಲೋಕ 6 - ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ಏಕಾಂತವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಲುಪಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಶತ್ರುತ್ವದ ಕಾರಣ ಹಾಗೂ ಅದರ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಯೋಚಿಸಬಹುದು.”

ಆನಂತರ ಮೇಘವರ್ಣನು ಕುಲಕ್ರಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಉಜ್ಜೀವಿ, ಸಂಜೀವಿ, ಅನುಜೀವಿ, ಪ್ರಜೀವಿ ಮತ್ತು ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂಬ ಐದು ಸಚಿವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ತೊಡಗಿದನು.

ಮೊದಲು ಉಜ್ಜೀವಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು - “ಭದ್ರ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ?”

ಉಜ್ಜೀವಿಯಿಂದ ಸಂಧಿಯ ಸಲಹೆ

ಉಜ್ಜೀವಿ - “ರಾಜನೇ, ಬಲಿಷ್ಠರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಅರಿಮರ್ಧನನಾದರೂ ಬಲವಂತನು ಹಾಗೂ ಉಚಿತವಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 7 - ಯಾರು ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ತಗ್ಗಿ ನಡೆದು ಕಾಲ ಕೂಡಿ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಸಂಪತ್ತು ಎಂದಿಗೂ ತಗ್ಗಿನೆಡೆಗೇ ಹರಿಯುತ್ತಾ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹರಿಯದ ನದಿಯಂತೆ ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 8 - ಶತ್ರುವು ಸತ್ಯಸಂಧನು, ಧಾರ್ಮಿಕನು, ಸಜ್ಜನನು, ಸಹೋದರರೊಂದಿಗೆ ಇರುವವನು, ಬಲಿಷ್ಠನು ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ವಿಜಯಿಯಾದವನು ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅವನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.

ಶ್ಲೋಕ 9 - ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವ ಸಂಶಯವಿದ್ದಾಗ ದುಷ್ಟನೊಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣವುಳಿದರೆ ಸಕಲ ರಾಜ್ಯವೂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ.

ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದವನೊಂದಿಗಂತೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಧಿಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 10 - ಅನೇಕ ಯುದ್ಧವಿಜೇತನೊಂದಿಗೆ ಯಾರು ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇತರ ಶತ್ರುಗಳೂ ಸಹ ಕೂಡಲೇ ವಶವಾಗುವರು.

ಶ್ಲೋಕ 11 - ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವು ದೊರೆಯುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಸಮಬಲನೊಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಏಕೆಂದರೆ ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 12 - ಸಮಬಲರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಜಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಸಾಮ, ಭೇದ ಮತ್ತು ದಂಡೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ನಂತರ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 13 - ತನ್ನ ಬಲದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅಂಧನಾಗಿ ಸಮಾನ ಬಲದವನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದ ರಾಜನು, ಇನ್ನೂ ಒಣಗಿರದ ಮಡಕೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲಿ ಹೇಗೆ ಒಡೆದು ಹೋಗುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ತಾನೂ ಕೂಡ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 14 - ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯೊಂದಿಗಿನ ಯುದ್ಧವು ಅಶಕ್ತನಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಿದ್ದಂತೆ. ಶಕ್ತಿ-ಅಶಕ್ತರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲವಂತನು ಕಲ್ಲಿನ ಮಡಕೆಯಂತೆ ಭಗ್ನವಾಗದೆ ಇದ್ದು, ಅಶಕ್ತನು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಕೆಯಂತೆ ಭಗ್ನವಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 15 - ಭೂಮಿ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಧನ - ಈ ಮೂರೂ ಯುದ್ಧದಿಂದ ದೊರಕಬಹುದಾದ ಫಲಗಳು. ಎಲ್ಲಿ ಇದು ಯಾವುದೂ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಶ್ಲೋಕ 16 - ಸಿಂಹವು ಕಲ್ಲಿನ ತುಂಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿಲವನ್ನು ತೋಡಿದರೆ ಅದರ ಫಲ ಕೇವಲ (ಗಾತ್ರದಿಂದ ಸಣ್ಣದಾದ) ಇಲಿ ಅಥವಾ ಭಗ್ನವಾದ ಉಗುರುಗಳು.

ಶ್ಲೋಕ 17 - ಎಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದ ಫಲ ಕೇವಲ ಯುದ್ಧದ ಹೊರತು ಬೇರೇನಿಲ್ಲವೋ (ಅಂದರೆ ಭೂಮಿಯು, ಮಿತ್ರನು ಅಥವಾ ಧನವು - ಈ ಯಾವುದೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲವೋ), ಅಂತಹ ಯುದ್ಧವನ್ನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬಾರದು.

ಶ್ಲೋಕ 18 - ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಕ್ಷಯವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ವೈತಸೀವೃತ್ತಿ (ವೈತಸೀವೃತ್ತಿ - ವೇತನ ಅಂದರೆ ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು, ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅದು ಪ್ರವಾಹದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಬಗ್ಗಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ) ಯನ್ನು (ನಮ್ರತೆಯನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು ಭುಜಂಗವೃತ್ತಿ (ಭುಜಂಗವೃತ್ತಿ - ಭುಜಂಗ ಅಂದರೆ ಸರ್ಪ, ಹೆಡೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ) ಯನ್ನಲ್ಲ (ಉದ್ಭಟತನವನ್ನಲ್ಲ).

ಶ್ಲೋಕ 19 - ವೈತಸೀವೃತ್ತಿ ಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಮಹತ್ತರವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಭುಜಂಗವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಕೇವಲ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 20 - ಆಮೆಯು ಹೇಗೆ ದೇಹವನ್ನು ತನ್ನ ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಗೆ ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಹಾಗೆ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು, ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಸರಿಯಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪದಂತೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 21 - ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರದೆ, ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಶಮನ ಮಾಡಬೇಕು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿನ ಗೆಲುವು ಅನಿಶ್ಚಯವಾದ್ದರಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ಸಾಹವನ್ನು ತೋರಬಾರದು.

ಶ್ಲೋಕ 22 - ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನಿದರ್ಶನ ಎಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಮೋಡವು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ವಾಯುವಿನ ದಿಕ್ಕಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ.”

ಹೀಗೆ ಉಜ್ಜೀವಿಯು ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಘವರ್ಣನು

ಸಂಜೀವಿಗೆ ಹೇಳಿದನು - “ಭದ್ರ, ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೂಡ ಕೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುವೆನು.”

ಸಂಜೀವಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧದ ಸಲಹೆ

ಸಂಜೀವಿ - “ದೇವ, ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 23 - ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸಂಧಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ನೀರು ಬಿಸಿಯಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಅರಿಸದೇ ಇರುವುದೇ?

ಅಲ್ಲದೆ ಅರಿಮದರ್ಥನ ಕ್ರೂರಿ, ಲೋಭಿ ಹಾಗೂ ಅಧಾರ್ಮಿಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 24 - ಸತ್ಯ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರೊಂದಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಅಂತಹ ದುಷ್ಟರೊಂದಿಗೆ ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸಂಧಿಯೂ ಕೂಡ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ವಿಫಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 25 - ಕ್ರೂರಿಯಾದ, ಲೋಭಿಯಾದ, ಆಲಸಿಯಾದ, ಸತ್ಯನುಡಿಯದ, ಜಾಗರೂಕನಲ್ಲದ, ಹೆದರುವ ಅಸ್ಥಿರನಾದ, ಮೂಢನಾದ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡಬಹುದು.

ಅಲ್ಲದೆ ನಾವು ಅವನಿಂದ ಸೋತಿದ್ದೇವೆ. ಈಗ ಸಂಧಾನದ ಮಾತನ್ನಾಡಿದರೆ ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವನು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 26 - ಸಾಮಾದಿ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಉಪಾಯವಾದ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ತಾನೆ

ಶಾಂತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವನು? ಉಷ್ಣೋಪಚಾರ ದಿಂದ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಮಜ್ಜರ (ಆಮಜ್ಜರ - ಅಜೀರ್ಣ ಜ್ವರ) ವನ್ನು ನೀರಿನ ಸ್ನಾನದ ಮೂಲಕ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೇ?

ಶ್ಲೋಕ 27 - ಬಿಸಿ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಹನಿಗಳು ಬಿದ್ದರೆ ತುಪ್ಪ ಹೇಗೆ ಇನ್ನೂ ಸಿಡಿಯುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಶಾಂತಿಯ ಮಾತುಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವುದಿರಲಿ, ಬದಲಿಗೆ ಆತನನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆರಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಉಜ್ಜೀವಿಯು ಶತ್ರುವು ಬಲಿಷ್ಠನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 28 - ತನಗಿಂತ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮದಗಜದ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹವು ಕಾಲಿರಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಹೇಗೆ ಸಿಂಹವು ಆನೆಯನ್ನು ಕೊಂದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆಯೋ, ಹಾಗೆ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಅಶಕ್ತನಾದರೂ ಕೂಡ ಶಕ್ತನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಲ್ಲನು.

ಶ್ಲೋಕ 29 - ಬಲದಿಂದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾಗದಿದ್ದರೆ, ಭೀಮನು ಸ್ಮಿರೂಪವನ್ನು (ಸೈರಂಧ್ರಿ ವೇಷವನ್ನು) ಧರಿಸಿ ಹೇಗೆ ಕೀಚಕನನ್ನು ಕೊಂದನೋ ಹಾಗೆ ಕಪಟದಿಂದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 30 - ಯಮನಂತೆ ಕಠೋರವಾಗಿ ದಂಡಿಸುವಂಥ ರಾಜನ ವಶದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಇರುತ್ತಾರೆ. ದಯಾಳುವಾದ ರಾಜನನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ತೃಣಸಮಾನನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 31 - ಯಾರು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತೇಜಸ್ವೀ ಪುರುಷರನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸ ಲಾರನೋ (ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರತಾಪದಿಂದ ಪ್ರತಾಪಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಲಾರನೋ), ಕೇವಲ ತಾಯಿಯ ಯೌವನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಅಂತಹವನ ಜನ್ಮದಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ?

ಶ್ಲೋಕ 32, 33 - ವೈರಿಗಳ ರಕ್ತವೆಂಬ ಕುಂಕುಮದಿಂದ ಲೇಪಿಸಲ್ಪಡದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು (ಸಂಪತ್ತು) ಕಮನೀಯವಾದರೂ ವೀರರಲ್ಲಿ ಅದು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಾರದು. ಯಾವ ಭೂಪಾಲನ ಭೂಮಿಯು ವೈರಿಗಳ ರಕ್ತದಿಂದ ಹಾಗೂ ಶತ್ರು ಸ್ತ್ರೀ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತೋಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂಥ ರಾಜನ ಜೀವನವು ಶ್ಲಾಘ್ಯವೇ?”

ಹೀಗೆ ಸಂಜೀವಿಯು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಹೂಡಬೇಕೆಂದು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಘವರ್ಣನು ಅನುಜೀವಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು - “ಭದ್ರ, ನೀನೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು.”

ಅನುಜೀವಿಯಿಂದ ಯಾನದ ಸಲಹೆ

ಅನುಜೀವಿ - “ದೇವ ಅರಿಮರ್ದನನು ದುಷ್ಟನು, ಬಲಿಷ್ಠನು ಹಾಗೂ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವಿಲ್ಲದವನು. ಅವನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಯಾನವೇ (ಪ್ರಯಾಣ/ಪಲಾಯನ) ಉಚಿತವು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 34 - ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ದುಷ್ಟನಾದ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ ರಹಿತನಾದವನ ಜೊತೆ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು, ಅಲ್ಲಿ ಯಾನವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು.

ಶ್ಲೋಕ 35 - ಯಾನವು ಎರಡು ರೀತಿಯದು - ಶತ್ರುವಿನ ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪಲಾಯನ ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ಬಗೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಮಣಿಸಲು ಇಂದು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ದೂರ ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆ.

ಶ್ಲೋಕ 36 - ಜಯವನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ರಾಜನಿಗೆ ಕಾರ್ತೀಕ ಅಥವಾ ಚೈತ್ರ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು ಹಾಗೂ ಬೇರೆ ಮಾಸಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 37 - ಯಾವುದಾದರೂ ವ್ಯಸನದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೂ ದೌರ್ಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 38 - ಶೂರರಿಂದ, ಆಪ್ತರಿಂದ ಹಾಗೂ ಮಹಾ ಬಲಶಾಲಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸುದೃಢವಾಗಿ ಅನಂತರ ತನ್ನ ಗೂಢಚಾರರು ಮೊದಲೇ ಹೋಗಿ ನೆಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 39 - ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಒಳಗೆ ಬರುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ, ಆಪ್ತರ ಬಲವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ, ನೀರು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ ಯಾರು ಪರರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನೋ ಅವನು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಬರಲಾರ. (ಅಂದರೆ ಸಾಧಕ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಅರಿಯದೇ ತನ್ನ ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟ ರಾಜನು ಪರಾಭವ ಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿರುಗಲಾರ.)

ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಿರ್ಗಮನವೇ ಉಚಿತವಾದ ಮಾರ್ಗ.

ಶ್ಲೋಕ 40 - ಬಲಿಷ್ಠ ಹಾಗೂ ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಾನ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದವರು ಕಾರ್ಯದ ಲಾಭವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಿರ್ಗಮನವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 41 - ಟಗರು ಪುನಃ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲೆಂದೇ ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಸಿಂಹವು ಕೋಪದಿಂದ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಬೇಟೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾರಲೆಂದು. ಹಾಗೆಯೇ ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುತ್ವವು ನೆಲೆಗೊಂಡವರು ರಹಸ್ಯ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗಳಿಂದ ಉಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲವನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 42 - ಯಾರು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನೋಡಿ ದೇಶತ್ಯಾಗವನ್ನು

ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಂತೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 43 - ಯಾವ ದುರ್ಬಲನು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಶತ್ರುವಿನ ಮನೋರಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಕುಲದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ನಾವು ಈಗ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುವ ಸಮಯವೇ ಹೊರತು ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧದ ಸಮಯವಲ್ಲ.”

ಹೀಗೆ ಅನುಜೀವಿಯು ನಿರ್ಗಮನದ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾಜನು ಪ್ರಜೀವಿಗೆ ಹೇಳಿದನು - “ಭದ್ರ, ನೀನೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳು.”

ಪ್ರಜೀವಿಯಿಂದ ಆಸನದ ಸಲಹೆ

ಪ್ರಜೀವಿ - “ದೇವ, ನನಗೆ ಸಂಧಿ, ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಯಾನ - ಈ ಮೂರು ಉಪಾಯಗಳೂ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಆಸನದ (ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ ಅಲ್ಲೇ ಇರುವುದು) ಉಪಾಯವೇ ಸರಿಯೆಂದೆನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 44 - ಮೊಸಳೆಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಆನೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಎಳೆಯಬಲ್ಲದು. ಆದರೆ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ನಾಯಿಯಿಂದ ಕೂಡ ಸೋಲನ್ನು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 45 - ಬಲಶಾಲಿಯಿಂದ ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದಾಗ ರಾಜನು

ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತನ್ನ ದುರ್ಗದಲ್ಲೇ (ಕೋಟೆ) ಇರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 46 - ಯಾರು ಶತ್ರುವಿನ ಆಗಮನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಯದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವನೋ, ಅವನು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 47 - ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಸರ್ಪ, ಮದವಿಲ್ಲದ ಆನೆ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಬಂದ ರಾಜ - ಈ ಮೂವರು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸೋಲಿಗೊಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 48 - ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ನೂರು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬಾರದು.

ಶ್ಲೋಕ 49 - ಕೋಟೆಯನ್ನು ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಆಪ್ತರಿಂದ ಸುಧೃಢಪಡಿಸಿ, ಕೋಟೆಯ ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಕಂದಕಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಸಿ, ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 50 - ಹೀಗೆ ಯುದ್ಧದ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೋಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕು. ಜೀವವುಳಿದರೆ ಸಕಲ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಮಡಿದರೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 51 - ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದು ನಿಂತ ಲತೆಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಗಾಳಿಗೂ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆ ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿಂತಾಗ ಬಲಶಾಲಿಯಿಂದ ಕೂಡ ಬಂಧಿ ಸಲ್ಲಲಾರನು.

ಶ್ಲೋಕ 52 - ಏಕಾಂಗಿಯಾದ ದೊಡ್ಡ ಮರವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿದ್ದರೂ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಬುಡಮೇಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 53 - ಆದರೆ ಮರಗಳು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದು ನಿಂತಾಗ ಅವುಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ಕಾರಣ, ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ 54 - ಹಾಗೆಯೇ ಶೂರನಾದವನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಶತ್ರುಗಳು ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಆತನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಕೂಡ.”

ಹೀಗೆ ಪ್ರಜೀವಿಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ಸಲಹೆಯನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾಜನು ಚಿರಂಜೀವಿಗೆ ಹೇಳಿದನು - “ಭದ್ರ, ನೀನೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳು.”

ಚಿರಂಜೀವಿಯಿಂದ ಸಂಶ್ರಯದ ಸಲಹೆ

ಚಿರಂಜೀವಿ ಹೇಳಿದನು - “ದೇವ, ಆರು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ (ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ/ಯುದ್ಧ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಮತ್ತು ಸಂಶ್ರಯ) ನನಗೆ ಸಂಶ್ರಯವೇ (ದುರ್ಬಲನಾದ ರಾಜನು ಬಲವಂತನ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು) ಸರಿಯೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಶ್ರಯವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 55 - ಸಮರ್ಥನಾದ ಹಾಗೂ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದವನು ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಏನು ತಾನೆ ಮಾಡಬಲ್ಲನು? ವಾಯುವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಕಿಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ನಂದಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಶ್ಲೋಕ 56 - ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಗವು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ವಜಾತಿಯವರೊಂದಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಂಗವು. ಹೊಟ್ಟಿನ ಜೊತೆಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಕಿಯು ಮೊಳಕೆಯೊಡೆಯುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದರೆ ಮೊಳಕೆಯೊಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಆಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲ ಯಾರಾದರೂ ಸಮರ್ಥನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀನು ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋದರೆ ಆಗ ಯಾರೂ ಬಾಯಿಮಾತಿನ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರರು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 57 - ವನವನ್ನು ಸುಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯುವು ಗೆಳೆಯನಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದೇ ವಾಯು ದೀಪವನ್ನು ಕೂಡ ಆರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದುರ್ಬಲರಿಗೆ ಯಾರು ತಾನೆ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ?

ಬಲಶಾಲಿಯ ಆಶ್ರಯವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಹಲವು ದುರ್ಬಲರ ಆಶ್ರಯವು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 58 - ದುರ್ಬಲವಾದ ಬಿದಿರು ಇತರ ಬಿದಿರುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ದುರ್ಬಲನಾದರೂ ಸಂಘಟಿತನಾದ ರಾಜನು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗಿದ್ದಾಗ ಉತ್ತಮರ ಆಶ್ರಯವು ದೊರಕಿದರೆ ಬೇರೆ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ? ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 59 - ಮಹಾಪುರುಷರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ತಾನೆ ಲಾಭವಾಗುವುದಿಲ್ಲ? ಕಮಲದಳದ ಮೇಲಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ನೀರಿನ ಹನಿಯು ಮುಕ್ತಾಮಣಿಯಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಂಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ ಶತ್ರುವಿನ ಪ್ರತೀಕಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಗಳಿಸಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.” ಹೀಗೆ ಚಿರಂಜೀವಿಯು ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರಿಂದ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಮೇಘವರ್ಣನು ಕುಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದ, ದೂರದರ್ಶಿಯಾದ, ಸಕಲ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದ ಸ್ಥಿರಜೀವಿ

ಎಂಬ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ವೃದ್ಧ ಸಚಿವನಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಹೇಳಿದನು - “ತಂದೆ, ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನಿದ್ದರೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಚಿವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ಹಾಗೂ ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಿದ ನೀನು ಉಚಿತವಾದ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನನಗೆ ಆದೇಶಿಸಲೆಂದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದು ಯೋಗ್ಯವೋ ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಆದೇಶಿಸು.”

ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯಿಂದ ದ್ವೈಧೀಭಾವದ ಸಲಹೆ

ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು ಹೇಳಿದನು - “ವತ್ಸ, ಎಲ್ಲಾ ಸಚಿವರು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಈಗ ದ್ವೈಧೀಭಾವವನ್ನು (ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಲೇ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿರುವುದು) ಅನುಸರಿಸುವ ಸಮಯ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 60 - ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ದ್ವೈಧೀಭಾವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಇಡದೆಯೇ ಇರಬೇಕು.

ಆನಂತರ ಸ್ವಯಂ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಇದ್ದು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಲೋಭವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ವಿಶ್ವಾಸ ಗಳಿಸಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡಬಹುದು.

ಶ್ಲೋಕ 61 - ಬೆಲ್ಲವು ಕಫವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ನಂತರ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಅದನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ತಿಳಿದವನು ಶತ್ರುವನ್ನು ಮೊದಲೊಮ್ಮೆ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 62 - ಯಾರು ಸ್ತ್ರೀಯರ, ಶತ್ರುವಿನ, ದುಷ್ಟಮಿತ್ರರ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೇಶ್ಯೆಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏಕಭಾವದಿಂದಿರುವರೋ, ಆ ಮನುಷ್ಯನು ನಾಶವಾಗುವನು.

ಶ್ಲೋಕ 63 - ದೇವರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ, ತನ್ನ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಭಾವದಿಂದಿರಬೇಕು. ಉಳಿದೆಲ್ಲರ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈಧೀಭಾವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 64 - ಏಕಭಾವವು ಯತಿಗಳ ಅಥವಾ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪವಿರುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. ಧನಲೋಭವುಳ್ಳ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏಕಭಾವವು ಎಂದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದ್ವೈಧೀಭಾವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ನೀವು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸುವಂತಾಗುವುದು ಹಾಗೂ ಲೋಭಪರವಶನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹೊರದೂಡಬಹುದು. ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ದೌರ್ಬಲ್ಯವು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಆಗ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಹುದು.”

ಮೇಘವರ್ಣನು ಹೇಳಿದನು - “ನಾನು ಅರಿಮರ್ದನನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವೇನೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಲಿ?”

ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು ಹೇಳಿದನು - “ವತ್ಸ, ನಾನು ಗೂಢಚಾರರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೇವಲ ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಅವನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನೂ ಹೊರಗೆಳೆಯುವೆನು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 65 - ಗೋವುಗಳು ಗಂಧದಿಂದ (ವಾಸನೆಯಿಂದ) ಗ್ರಹಿಸುತ್ತವೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ರಾಜರು ಗೂಢಚಾರರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ ಇತರರು ತಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೀರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶತ್ರುಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೀರ್ಥಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಆಪ್ತರ ಹಾಗೂ

ಗುಪ್ತಚರರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಇಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥವೆಂದರೆ ರಾಜನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಸ್ಥಾನಗಳು/ಪದವಿಗಳು)”

ಮೇಘವರ್ಣನು ಹೇಳಿದನು - “ತಾತ, ಯಾವುದನ್ನು ತೀರ್ಥವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ? ಎಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯ ತೀರ್ಥಗಳು ಇವೆ? ಗುಪ್ತಚರರು ಹೇಗಿರಬೇಕು? ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸು.”

ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು ಹೇಳಿದನು - ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಭಗವಾನ್ ನಾರದರು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ಶ್ಲೋಕ 67 - ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 18 ತೀರ್ಥಗಳು, ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 15 ತೀರ್ಥಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಮೂರು ಮೂರು ಗುಪ್ತಚರರ ಮೂಲಕ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಹಾಗೂ ಸ್ವಪಕ್ಷದ ತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಇದನ್ನು ತಿಳಿದಾಗ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಶತ್ರುಪಕ್ಷವು ರಾಜನ ವಶದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.)

ತೀರ್ಥವೆಂದರೆ ರಾಜನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತರಾದ ಪುರುಷರು ಅಥವಾ ಅವರ ಸ್ಥಾನ/ಪದವಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ತೀರ್ಥ ಸ್ಥಾನದವರು ಕಪಟಿಗಳಾದರೆ ಅದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಉತ್ತಮರಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ 18 ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಗಳು ಹೀಗಿವೆ. 1. ಮಂತ್ರಿ, 2. ಪುರೋಹಿತ, 3. ಸೇನಾಪತಿ, 4. ಯುವರಾಜ, 5. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, 6. ಅಂತಃಪುರ ರಕ್ಷಕ, 7. ಶಾಸನಕರ್ತಾ, 8. ತೆರಿಗೆ ಆದಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು, 9. ರಾಜನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನ ಪುರುಷ, 10. ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಪ್ರಚಾರಕ, 11. ಅಶ್ವಸೇನಾಧ್ಯಕ್ಷ, 12. ಗಜಾಧ್ಯಕ್ಷ, 13. ಪರ್ಷದಧ್ಯಕ್ಷ, 14. ಬಲಾಧ್ಯಕ್ಷ, 15. ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ, 16. ದುರ್ಗಪಾಲ, 17. ಸೀಮೆಯ ಪಾಲಕ, 18. ಪ್ರಿಯಭೃತ್ಯ. ಇವರುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಭೇದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುವು ಬೇಗನೆ ವಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ 15 ಸ್ಥಾನಗಳು - 1. ರಾಜಪತ್ನಿ, 2. ರಾಜಮಾತೆ, 3. ಅಂತಃಪುರ ರಕ್ಷಕ, 4. ಮಾಲಿ, 5. ಶಯ್ಯಾಪಾಲಕ, 6. ಗುಪ್ತಚರರ ಅಧ್ಯಕ್ಷ, 7. ಜ್ಯೋತಿಷಿ, 8. ವೈದ್ಯ, 9. ನೀರು ಮುಂತಾದ ಪಾನೀಯವನ್ನು ತರುವವನು, 10. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನು, 11. ಆಚಾರ್ಯ (ಗುರು), 12. ಅಂಗರಕ್ಷಕ, 13. ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷ, 14. ಭಿಕ್ಷುಧರ, 15. ವೇಶ್ಯೆ. ಇವರ ಮಧ್ಯೆ ಶತ್ರುವು ಭೇದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದರೆ ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ -

ಶ್ಲೋಕ 68 - ತನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷಿ ಹಾಗೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಗೂಢಚಾರರಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮತ್ತು ಹಾವಾಡಿಗ ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚರ ವೇಷದಲ್ಲಿರುವವರ ಮೂಲಕ ಶತ್ರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 69 - ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ಗುಪ್ತಚರರು ಈ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತಲಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ.”

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಂತರ ಮೇಘವರ್ಣನು ಹೇಳಿದನು - “ತಾತ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾಗೆಗಳ ಹಾಗೂ ಗೂಬೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೀಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಷ್ಟು ವೈರತ್ವವು ಇದೆ?”

ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು ಕಾಗೆ-ಗೂಬೆಗಳ ವೈರತ್ವದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ಕಾಗೆ-ಗೂಬೆಗಳ ವೈರತ್ವದ ಕಥೆ

ಒಮ್ಮೆ ಹಂಸ, ಗಿಳಿ, ಬಕ, ಕೋಗಿಲೆ, ಚಾತಕ, ಗೂಬೆ, ಪಾರಿವಾಳ, ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಒಂದುಗೂಡಿ ಉದ್ದೇಗದಿಂದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವು - “ನಮ್ಮ ರಾಜನಾದರೋ ಗರುಡ ಹಾಗೂ ಅವನು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ.

ಅವನು ಎಂದೂ ನಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವೂ ಬೇಟೆಗಾರನ ವಶಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನು ರಾಜನಾಗಿ ಏನು ತಾನೇ ಪ್ರಯೋಜನ?

ಶ್ಲೋಕ 70 - ಯಾವಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗಿ ಭಯಗೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದ ರಾಜ ಯಮನೇ ಸರಿ.

ಶ್ಲೋಕ 71 - ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಸರಿಯಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಅಂಬಿಗನಿಲ್ಲದ ದೋಣಿಯು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಆಪತ್ತಿಗೆ ಸಿಲುಕುವರು.

ಶ್ಲೋಕ 72, 73 - ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡದ ಆಚಾರ್ಯ, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದ ಋತ್ವಿಜ, ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡದ ರಾಜ, ಅಪ್ರಿಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವ ಹೆಂಡತಿ, ಗ್ರಾಮವಾಸವನ್ನೇ ಬಯಸುವ ಗೋಪಾಲಕ (ಗೋಪಾಲಕನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಲು ಗ್ರಾಮದ ಹೊರಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು) ಹಾಗೂ ವನವಾಸವನ್ನು ಬಯಸುವ ಕ್ಷೌರಿಕ (ಅಥವಾ ನಾಯಿಂದ) - ಈ ಆರು ಮಂದಿಯನ್ನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತುಂಡಾದ ನೌಕೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಡಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು.'

ಆಗ ಶುಭವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಗೂಬೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಎಲ್ಲರೂ ಹೇಳಿದರು - "ಈ ಗೂಬೆಯು ನಮ್ಮ ರಾಜನಾಗುವನು, ರಾಜಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ತನ್ನಿರಿ," ಅನಂತರ ವಿವಿಧ ಪವಿತ್ರ ನದಿಗಳ ನೀರು ತರಲ್ಪಡಲು, 108 ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡಲು, ಸಿಂಹಾಸನವು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಡಲು, ಸಪ್ತದ್ವೀಪ, ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಂಡಲವು

ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡಲು, ಹುಲಿಚರ್ಮಗಳು ಹಾಸಲ್ಪಡಲು, ಸುವರ್ಣಕಲಶಗಳು ನೀರಿನಿಂದ, ದೀಪಗಳು ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳು ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬಲ್ಪಡಲು, ಮಂಗಳ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಸಿದ್ಧಗೊಂಡಿರಲು, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರಲು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ವೇದಘೋಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ಯುವತಿಯರು ಹಾಡುತ್ತಿರಲು, ಕೃಕಾಲಿಕೆ (ಕೃಕಾಲಿಕಾ - ಒಂದು ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷ) ಯೆಂಬ, ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯು ಬಂದಿರಲು, ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಗೂಬೆಯು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹೊರಟಿರಲು, ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಒಂದು ಕಾಗೆಯು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂತು.

ಕಾಗೆಯು ಯೋಚಿಸಿತು - “ಓಹೋ! ಸಕಲ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಸೇರಿರುವ ಏನಿದು ಮಹೋತ್ಸವ?”

ಕಾಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ಇತರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಹೇಳಿಕೊಂಡವು - “ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗೆಯು ಬುದ್ಧಿವಂತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಮಾತನ್ನೂ ಕೂಡ ಕೇಳೋಣ.

ಶ್ಲೋಕ 74 - ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಾಪಿತನು (ನಾಪಿತ - ಕೌರಿಕ ಅಥವಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು), ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗೆಯು, ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಮಾಂಸಾಹಾರಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ) ನರಿ ಮತ್ತು ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಭಿಕ್ಷು (ಜೈನ ಭಿಕ್ಷು) ಅತ್ಯಂತ ಧೂರ್ತ (ಅಥವಾ ಚತುರ) ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಲ್ಲದೆ,

ಶ್ಲೋಕ 75 - ಹಲವು ಜನರೊಂದಿಗೆ ಹಲವು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೂ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಯೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀತಿಪ್ರಯೋಗಗಳು ಎಂದಿಗೂ ವಿಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.”

ಕಾಗೆಯು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹೇಳಿತು - “ಏಕೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಜನ ಸೇರಿದ್ದೀರಿ? ಮಹೋತ್ಸವವೇ?”

ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದವು - “ಕಾಗೆಯೇ, ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ರಾಜನಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಗೂಬೆಯನ್ನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲು ಸಮಸ್ತ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿವೆ. ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ನೀನು ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು.”

ಕಾಗೆಯು ಜೋರಾಗಿ ನಕ್ಕು ನುಡಿಯಿತು - “ಅಯ್ಯೋ, ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನವಿಲು, ಹಂಸ, ಕೋಗಿಲೆ, ಚಕ್ರವಾಕ, ಗಿಳಿ, ಕಾರಂಡವ (ಹಂಸ ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ), ಸಾರಸ (ನೀರು ಹಕ್ಕಿ) ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿರುವಾಗ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕುರುಡಾದ, ಭಯಂಕರ ಮುಖವುಳ್ಳ ಈ ಗೂಬೆಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಿರಿ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೇ ನನ್ನ ಮತ.

ಶ್ಲೋಕ 76 - ಕೋಪವಿಲ್ಲದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಈ ಗೂಬೆಯ ಮೂಗು ವಕ್ರವಾಗಿದೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ಕುಟಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಹಾಗೂ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಅದು ನೋಡಲು ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಕೋಪಗೊಂಡರೆ ಇದು ಹೇಗೆ ಕಾಣಿಸಬಹುದು?

ಶ್ಲೋಕ 77 - ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ರೌದ್ರ, ಅತ್ಯುಗ್ರ ಹಾಗೂ ಕಠೋರವಾದಿಯಾಗಿರುವ ಈ ಗೂಬೆಯನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ತಾನೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ?

ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಮಿ ಗರುಡನು ಇರುವಾಗಲೇ ಈ ಹಗಲು ಕುರುಡನನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ? ಒಂದು ವೇಳೆ ಇವನು ಗುಣವಂತನಾದರೂ ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿರುವಾಗ ಮತೊಬ್ಬನನ್ನು ರಾಜನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ 78 - ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ರಾಜರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯರಂತೆ ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗರುಡನ ನಾಮ ಮಾತ್ರದಿಂದ ನೀವು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಗಮ್ಯರಾಗುತ್ತೀರಿ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 79, 80 - ಮಹಾದುಷ್ಪರ ಮುಂದೆ ಕೂಡ ಸ್ವಾಮಿ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಕ್ಷೇಮವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾಪುರುಷರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಕೂಡ ಲಾಭವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಮೊಲಗಳು ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವು.”

ಅದೇನೆಂದು ಪಕ್ಷಿಗಳು ಕೇಳಿದಾಗ ಕಾಗೆಯು ಮೊಲ ಹಾಗೂ ಗಜೇಂದ್ರನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿತು.

ಮೊಲ ಹಾಗೂ ಗಜೇಂದ್ರನ ಕಥೆ

ಒಂದು ವನದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಂತನೆಂಬ ಆನೆಗುಂಪಿನ ಒಡೆಯ ವಾಸಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಹಾ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ, ಹೊಂಡ ಹಾಗೂ ಸರೋವರಗಳು ಒಣಗಿಹೋದವು. ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ಆನೆಗಳು ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದವು - “ಸ್ವಾಮಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಮರಿಗಳು ಸಾಯುವಂತಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಸತ್ತುಹೋಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಜಲಾಶಯದ ನೀರಿನಿಂದ ನಮಗೆ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವುಂಟಾಗುವುದೋ ಅಂಥ ಜಲಾಶಯವನ್ನು ಹುಡುಕು.”

ದೀರ್ಘಕಾಲ ಚಿಂತಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಚತುರ್ದಂತ ಆನೆಯು ಹೇಳಿತು - “ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶವೊಂದರಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾತಾಳಗಂಗೆಯಿಂದ ಸದಾ ತುಂಬಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಡವೊಂದಿದೆ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗೋಣ.”

ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಾಗಿ ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳ ಕಾಲ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆನೆಗಳು ಆ ಹೊಂಡವನ್ನು ತಲುಪಿದವು. ಅಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾನ್ವುಸಾರ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದವು. ಆ ನೀರಿನ ಹೊಂಡದ ಸುತ್ತಲಿರುವ ಮೆತ್ತಗಿನ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಲಗಳ ಅನೇಕ ಬಿಲಗಳಿದ್ದವು. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆನೆಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಾಡುವಾಗ ಭಗ್ನವಾದವು. ಅನೇಕ ಮೊಲಗಳು ಸತ್ತುಹೋದವು ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಗಾಯಗೊಂಡ ಹಾಗೂ ರಕ್ತ ಸೋರುತ್ತಿರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕೆಲವು, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡ ಮೊಲಗಳು ಉದ್ದೇಗಗೊಂಡು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವು - “ಅಯ್ಯೋ ನಾವು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋದೆವು. ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವೂ ಈ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 81 - ಸ್ವರ್ಷಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆನೆಯು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಕೇವಲ ಮೂಸುವುದ ರಿಂದಲೇ (ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಬಿಡುವುದರಿಂದಲೇ) ಸರ್ಪವು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ, ನಗುತ್ತಲೇ ರಾಜನು ಕೊಲ್ಲಬಲ್ಲನು ಹಾಗೂ ದುರ್ಜನನು ಗೌರವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಲೇ ಕೊಲ್ಲುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಏನಾದರೂ ಉಪಾಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ.”

ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೊಲವು ಹೇಳಿತು - “ದೇಶ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಹೋಗೋಣ, ಮತ್ತೇನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ?”

ಶ್ಲೋಕ 82 - ಕುಲದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ಗ್ರಾಮದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕುಲವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ರಾಜ್ಯದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಲೋಕವನ್ನೇ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಮನು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 83 - ಕ್ಷೇಮಕರವಾದ, ಸಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ಪಶುಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಾಜನು ಬೇರೇನೂ ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ತನ್ನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಿ ಬಿಡಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 84 - ಆಪತ್ಕಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಡಬೇಕು, ಹಣವನ್ನು ಪೋಲು ಮಾಡದಂತೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಧನ ಹಾಗೂ ಹೆಂಡತಿ ಇವುಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಸತತವಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.”

ಆಗ ಬೇರೆ ಮೊಲಗಳು ನುಡಿದವು - “ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಾಗೆ ತಕ್ಷಣ ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಭಯವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಮತ್ತೆ ಬರದೇ ಹೋಗಬಹುದು.

ಶ್ಲೋಕ 85 - ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಹಾವಾದರೂ ಕೂಡ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಹೆಡೆ ಬಿಚ್ಚಬೇಕು. ವಿಷವಿರಲಿ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ, ಹೆಡೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವುದು ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.”

ಬೇರೆ ಮೊಲಗಳು ಹೇಳಿದವು - “ಹಾಗಾದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಬರದಂತೆ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಉಪಾಯವಿದೆ. ಆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಾಯವು ಚತುರನಾದ ದೂತನನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ವಿಜಯದತ್ತನೆಂಬ ನಮ್ಮ ರಾಜ ಹಾಗೂ ರಕ್ಷಕ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಮೊಲವು ಚಂದ್ರನ ದೂತನಂತೆ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನೊಡೆಯನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಪರಿವಾರದವರು ಇಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಿ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಮಾತೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವುಗಳು ಹೋಗಬಹುದು.”

ಬೇರೆ ಮೊಲಗಳು ಹೇಳಿದವು - “ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಲಂಬಕರ್ಣನೆಂಬ,

ಮಾತು ಪೋಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ, ದೂತಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಮೊಲವೊಂದಿದೆ. ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿರಿ.

ಶ್ಲೋಕ 86 - ಸುಂದರನಾದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ವಾಗ್ಮಿಯಾದ, ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ, ಅನ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ದೂತನು ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 87 - ಯಾರು ಮೂರ್ಖನನ್ನು ಲೋಭಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳಾಡುವವನನ್ನು ರಾಜಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ನಮಗೆ ಈ ವ್ಯಸನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ದೊರೆಯಲು ಲಂಬಕರ್ಣನನ್ನು ಹುಡುಕಿರಿ.

ಆಗ ಬೇರೆ ಮೊಲಗಳು ಹೇಳಿದವು - “ಇದು ಸರಿಯಾದ ಉಪಾಯ, ನಾವು ಬದುಕುಳಿಯಲು ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ, ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನೇ ಮಾಡೋಣ.”

ಹೀಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಲಂಬಕರ್ಣ ಮೊಲವು ಗಜೇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಯಿತು. ಅದು ಆನೆಗಳು ಬರುವ ದಾರಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ, ಆನೆಗಳು ತಲುಪಲಾಗದ ಒಂದು ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಆ ಗಜೇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿತು - “ಎಲೈ ದುಷ್ಟರಾಜನೇ, ಏನು ಹೀಗೆ ಚಂದ್ರನ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವೆ? ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಡ, ಹೊರಟುಹೋಗು.”

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ ಆನೆಯು ನೀನು ಯಾರೆಂದು ಕೇಳಲು ಲಂಬಕರ್ಣ - “ನಾನು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಲಂಬಕರ್ಣನೆಂಬ ಮೊಲ. ಈಗ ಭಗವಾನ್ ಚಂದ್ರನು ನನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಕಳಿಸಿರುವನು. ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ ದೂತನ ದೋಷವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವೆಯಲ್ಲವೇ? ರಾಜರು ದೂತರ ಮೂಲಕವೇ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಾರಷ್ಟೆ.

ಶ್ಲೋಕ 88 - ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದರೂ, ಬಂಧುವರ್ಗದವರನ್ನು ಕೊಂದರೂ, ಕಠೋರ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಆಡಿದರೂ ರಾಜನು ದೂತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆನೆಗಳ ರಾಜ ಹೇಳಿತು - “ಎಲೈ ಮೊಲವೇ, ಭಗವಾನ್ ಚಂದ್ರನ ಸಂದೇಶವೇನೆಂದು ಹೇಳು, ಕೂಡಲೆ ಪಾಲಿಸುವೆವು.”

ಲಂಬಕರ್ಣ - “ನಿನ್ನ ನೀನು ಗುಂಪಿನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಅನೇಕ ಮೊಲಗಳು ಸತ್ತುಹೋದವು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ಕುಟುಂಬದವರೆಂದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಬದುಕಲು ಆಸೆಯಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮತ್ತೆ ಈ ಹೊಂಡದ ಬಳಿಗೆ ಬರಬಾರದು ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಶ.”

ಆನೆ - “ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ?”

ಲಂಬಕರ್ಣ - “ನಿನ್ನ ಗುಂಪಿನ ಕಾಲ್ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬದುಕುಳಿದ ಮೊಲಗಳಿಗೆ ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೀಡಲು ಈ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ನನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.”

ಆನೆ - “ಹಾಗಾದರೆ ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು, ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಬೇರೆಡೆ ಹೋಗುವೆನು.”

ಲಂಬಕರ್ಣ - “ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ಬಾ, ತೋರಿಸುವೆನು.”

ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಾಗಿ ಮೊಲವು ರಾತ್ರಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆನೆಯನ್ನು ಸರೋವರದ ತೀರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಿತು - “ಇವನು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿ, ಜಲಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವನು. ದೂರದಿಂದಲೇ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಬೇಗ ಹೊರಡು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಮಾಧಿ ಭಂಗವಾದರೆ ಬಹಳ ಕೋಪವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು.”

ಆಗ ಆನೆಯು ಭಯಗೊಂಡು ಚಂದ್ರಬಿಂಬಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಹೊರಟು ಹೋಯಿತು. ಮೊಲಗಳು ಅಂದಿನಿಂದ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತರಾಗಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಸುಖವಾಗಿ ಇದ್ದವು.

ಮೊಲ ಹಾಗೂ ಗಜೇಂದ್ರನ ಕಥೆ ಮುಕ್ತಾಯ

ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಕಾಗೆಯು - “ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಾನು ದೊಡ್ಡವರ ಹೆಸರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು.” ಕಾಗೆಯು ಮುಂದುವರೆಸುತ್ತಾ-

ಶ್ಲೋಕ 89 - “ತನ್ನ ಜೀವದ ಮೇಲೆ ಆಸೆಯಿರುವವರು ನೀಚನನ್ನು, ಅಲಸಿಯನ್ನು, ಹೇಡಿಯನ್ನು, ವ್ಯಸನಕ್ಕೊಳಗಾದವನನ್ನು, ಕೃತಘ್ನನನ್ನು, ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ನುಡಿಯುವವನನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಬಾರದು.

ಶ್ಲೋಕ 90 - ಹಿಂದೆ ಒಮ್ಮೆ ಮೊಲ ಮತ್ತು ಕಪಿಂಜಲನೆಂಬ ಗುಬ್ಬಿಯು ನ್ಯಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಚನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇಬ್ಬರೂ ನಾಶವಾಗಿ ಹೋದವು.

ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅದೇನೆಂದು ಕೇಳಲು ಕಾಗೆಯು **ಮೊಲ - ಕಪಿಂಜಲ ಕಥೆಯನ್ನು** ಹೇಳಿತು.

ಮೊಲ - ಕಪಿಂಜಲ ಕಥೆ

ಹಿಂದೆ ನಾನು (ಅಂದರೆ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಗೆ) ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದೆ. ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಪೊಟರೆಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಂಜಲನೆಂಬ ಗುಬ್ಬಿಯು ವಾಸಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾವಾಗಲೂ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಮರಳಿ ಬಂದು ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು, ದೇವರ್ಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ, ರಾಜರ್ಷಿಗಳ ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ನಾವು ಅಲೆಯುವಾಗ ನೋಡಿದ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ವಿಚಾರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ,

ಪರಮ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಹೀಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಕಪಿಂಜಲ ಗುಬ್ಬಿಯು ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬೇರೆ ಗುಬ್ಬಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಪಕ್ಷವಾದ ಬತ್ತವು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು. ರಾತ್ರಿಯಾದರೂ ಅದು ಬಾರದಿದ್ದಾಗ ನಾನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ವೇಗಗೊಂಡು ಅದರ ವಿಷಯವನ್ನು ದುಃಖದಿಂದ ಚಿಂತಿಸಿದೆನು - “ಅಯ್ಯೋ, ಕಪಿಂಜಲ ಇಂದು ಏಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ? ಯಾವುದಾದರೂ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತೋ? ಅಥವಾ ಯಾರಾದರೂ ಕೊಂದರೆ? ಅದು ಕುಶಲವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.” ಹೀಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಅನೇಕ ದಿನಗಳು ಕಳೆದುಹೋಯಿತು. ಅನಂತರ ಒಮ್ಮೆ ಶೀಘ್ರಗತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೊಲವೊಂದು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಆ ಪೊಟರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕಿತು. ನಾನೂ ಕೂಡ ಕಪಿಂಜಲ ಬರದೆ ನಿರಾಶೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತೊಂದು ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬತ್ತವನ್ನು ತಿಂದು ಕೊಬ್ಬಿದ ತನುವುಳ್ಳ ಕಪಿಂಜಲ ಗುಬ್ಬಿಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದಿತು. ಹೀಗೊಂದು ನುಡಿಯಿದೆ -

ಶ್ಲೋಕ 91 - ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಬಡತನವಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿ, ತನ್ನ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಸೌಖ್ಯವು ಸಿಗುವುದೋ, ಅಂತಹ ಸೌಖ್ಯ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಗುಬ್ಬಿಯು ಪೊಟರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೊಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನುಡಿಯಿತು - “ಎಲೈ ಮೊಲವೇ, ನೀನು ಮಾಡಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದೀಯೆ, ಕೂಡಲೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗು”

ಮೊಲ - “ಇದು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲ, ನನ್ನದೇ ಮನೆ, ಏಕೆ ಕಠೋರವಾದ ಸುಳ್ಳನ್ನು ಆಡುವೆ?”

ಶ್ಲೋಕ 92 - ಕೊಳ, ಬಾವಿ, ಸರೋವರ, ದೇವಾಲಯ, ವೃಕ್ಷ - ಇವುಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ತ್ಯಜಿಸಿದ (ದಾನ ಮಾಡಿದ) ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಡತನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ 93 - ಯಾರು ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವರೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದೇ ಅವರ ಒಡತನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ಯಾವ ಸಾಕ್ಷಿ ಅಥವಾ ಲಿಖಿತ ಆಧಾರಗಳು ಬೇಕಿಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ 94 - ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮುನಿಗಳು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ನನ್ನ ಮನೆ, ನಿನ್ನದಲ್ಲ.”

ಕಪಿಂಜಲನು ಹೇಳಿದನು - “ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು (ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು) ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ನೀನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ನನ್ನ ಜೊತೆ ಬಾ. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನನ್ನೇ ಕೇಳೋಣ, ಅವನು ಮನೆಯನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಅದು ಅವನದೇ ಆಗಲಿ.”

ಅವರಿಬ್ಬರು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ನಾನು (ಕಥೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಗೆ) - ‘ಇಲ್ಲೇನಾಗುವುದು? ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಾನು ನೋಡಬೇಕು’ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದೆ. ಆಮೇಲೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ದಂಷ್ಟ್ರನೆಂಬ ಕಾಡುಬೆಕ್ಕು ಅವರಿಬ್ಬರ ವಿವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನದೀತೀರವನ್ನು ತಲುಪಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಭುಜಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಾಡಿ, ಒಂಟಿಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು, ಹೀಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿತು - “ಅಯ್ಯೋ, ಈ ಸಂಸಾರ ಸಾರರಹಿತವಾದುದು, ಪ್ರಾಣವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು, ಪ್ರಿಯಜನರ ಸಮಾಗಮವು ಕನಸಿನಂತೆ ಮಿಥ್ಯವು, ಈ ಕುಟುಂಬವು ಇಂದ್ರಜಾಲದಂತೆ ಮಿಥ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ 95 - ಶರೀರವು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ, ಸಂಪತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮೃತ್ಯುವು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಧರ್ಮ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 96 - ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನಿಗೂ ದಿನಗಳು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಅಂದರೆ ಅವನೂ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ). ಆದರೆ ಅವನ ಜೀವನ ಲೋಹಕಾರನ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲದಂತೆ ಉಸಿರು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸತ್ತಂತೆ.

ಶ್ಲೋಕ 97 - ತನ್ನ ಗುಪ್ತಾಂಗವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ನೋಣ, ಸೊಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ನಾಯಿಯ ಬಾಲದಂತೆ ಧರ್ಮಶೂನ್ಯವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವು ವೃಥಾವು.

ಶ್ಲೋಕ 98 - ಧರ್ಮ ವಿಮುಖರಾದವರು ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸಾರವಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯದಂತೆ, ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂತಿಕದಂತೆ (ಪೂತಿಕ - ತುಚ್ಛವಾದ ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷ) ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಳ್ಳೆಯಂತೆ ನಿಂದನೀಯರು.

ಶ್ಲೋಕ 99 - ಮರಗಳಿಗಿಂತ ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಫಲವುಷ್ಟುಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಮೊಸರಿಗಿಂತ ಅದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರುವ ತುಪ್ಪ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಹಿಂಡಿಗಿಂತ ಎಣ್ಣೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಹಾಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗಿಂತ ಧರ್ಮವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ.

ಶ್ಲೋಕ 100 - ಭಾರ ಹೊರುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸಗಳ ಮೂಲಕ ಪಶುಗಳು ಹೇಗೆ ಬೇರೆಯವರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಜೀವಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಧರ್ಮಹೀನರು ಕೇವಲ ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಹಾಗೂ ಆಹಾರ ಸೇವನೆಗಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 101 - ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ವಿಘ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧರ್ಮದ ಗತಿಯು ವೇಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 102 - ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯರೇ, ನಿಮಗೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿಸ್ತಾರದಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪರೋಪಕಾರವು ಪುಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರಪೀಡನೆಯು ಪಾಪಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವಂಥದ್ದು.

ಶ್ಲೋಕ 103 - ಧರ್ಮದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಿ. ತನಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬೇರೆಯವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಮಾಡಬಾರದು.”

ಬೆಕ್ಕಿನ ಈ ರೀತಿಯ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೊಲವು ಹೇಳಿತು - “ಎಲೈ ಕಪಿಂಜಲ ಈ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವಾದಿಯಾದ ತಪಸ್ವಿಯಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ಕೇಳೋಣ.”

ಕಪಿಂಜಲ - “ಇವನು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶತ್ರು, ಆದ್ದರಿಂದ ದೂರದಿಂದಲೇ ಕೇಳೋಣ. ನಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ಆತನ ವ್ರತ ಭಂಗವಾಗಬಹುದು.”

ದೂರದಿಂದಲೇ ಅವರು ಹೇಳಿದರು - “ಎಲೈ ತಪಸ್ವಿಯೇ, ಧರ್ಮೋಪದೇಶಕನೇ, ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವುಂಟಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸು. ಯಾರು ಸುಳ್ಳುಗಾರರೋ ಅವನನ್ನು ನೀನು ತಿನ್ನಬಹುದು.”

ಬೆಕ್ಕು - “ಭದ್ರರೇ, ಹಾಗೆ ನುಡಿಯಬೇಡಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಾನು ನಿವೃತ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಅಹಿಂಸೆಯೇ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವು.

ಶ್ಲೋಕ 104 - ಧರ್ಮವು ಅಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂದು ಸತ್ತುರುಷರು ಹೇಳಿರುವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಹೇನು, ತಿಗಣೆ ಹಾಗೂ ನೋಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 105 - ನಿರ್ದಯಿಯಾದವನು ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೂ ಅವನಿಗೆ ಘೋರ ನರಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು, ಇನ್ನು ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೆ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ?

ಅಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಕ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಯಜ್ಞಿಗಳ ವೇದದ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಮೂಢನೇ ಸರಿ. 'ಅಜೈರ್ಯಷ್ಟವ್ಯಂ' - ಅಜದಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಯಾದ ಆಡು ಅಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಏಳು ವರ್ಷಗಳ ಹಳೆಯ ಧಾನ್ಯ ಎಂದು.

ಶ್ಲೋಕ 106 - ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿದು, ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು, ರಕ್ತದ ಕೆಸರನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಾದರೆ, ನರಕಕ್ಕೆ ಯಾರು ತಾನೆ ಹೋಗಬೇಕು?

ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೋಲು ಗೆಲುವುಗಳ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ವೃದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೂರ ನಿಂತು ನೀವು ಮಾತನಾಡುವುದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ನಿಮ್ಮ ವಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳಿರಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವೆನು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನನಗೆ ಪರಲೋಕದ ಬಾಧೆ ತಪ್ಪುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 107 - ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅಥವಾ ಲೋಭದಿಂದ ಅಥವಾ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ಯಾರು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ್ದನ್ನು ನುಡಿಯುವನೋ ಅಂತಹವನು ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು.

ಶ್ಲೋಕ 108 - ಪಶುಗಳ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳನ್ನು ನುಡಿದರೆ ಐದು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೊಂದಷ್ಟು ಪಾಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೋವುಗಳ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು,

ಕನ್ಯಾಸಂಬಂಧಿ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ನೂರು ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯರ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೊಂದಷ್ಟು ಪಾಪವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 109 - ಸಭಾಮಧ್ಯೆ ಕುಳಿತು ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನುಡಿಯಲಾಗದವನು, ದೂರದಿಂದಲೇ ಸಭೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಡಬೇಕು ಅಥವಾ ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಕಿವಿಯ ಬಳಿ ಬಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿಯಿರಿ.”

ಕತೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾ ಕಾಗೆ - ಹೆಚ್ಚೇನು ಹೇಳುವುದು? ಆ ನೀಚನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಅವರಿಬ್ಬರು ಅದರ ಬಳಿ ಹೋದರು. ಆಗ ಅದು ಒಮ್ಮೆಗೆ ಒಂದನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಗರಗಸದಂತಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಹಿಡಿಯಿತು. ಅವೆರಡೂ ಪ್ರಾಣ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬೆಕ್ಕಿನಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಮೊಲ - ಕಪಿಂಜಲ ಕಥೆ ಮುಕ್ತಾಯ

ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ ಕಾಗೆಯು - “ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಹೇಳುವುದು - ನೀಚನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ... ಎಂಬುದಾಗಿ. ನೀವೂ ಕೂಡ ಈ ಹಗಲು ಕುರುಡ, ನೀಚ ಗೂಬೆಯನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿಸಿ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಲಾರದೆ, ಮೊಲ, ಕಪಿಂಜಲರಂತೆ ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುವಿರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದರಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.”

ಕಾಗೆಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಇತರ ಪಕ್ಷಿಗಳು - “ಕಾಗೆಯು ಸರಿಯಾದುದನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ” ಮತ್ತು “ರಾಜನ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಒಂದುಗೂಡಿ ನಿರ್ಧರಿಸೋಣ” ಎನ್ನುತ್ತಾ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹಾರಿದವು. ಕೇವಲ ಕೃಕಾಲಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ (ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ) ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಭದ್ರಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ ಹಗಲುಗುರುಡನಾದ ಗೂಬೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿತು.

ಗೂಬೆ - “ಯಾರಿರುವರು ಅಲ್ಲಿ? ಇನ್ನೂ ನನ್ನ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆ?”

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೃಕಾಲಿಕೆಯು - “ಭದ್ರ, ನಿನ್ನ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಈ ಕಾಗೆಯು ವಿಘ್ನವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಿತು. ತಮಗೆ ಇಚ್ಛೆ ಬಂದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಹಾರಿಹೋದವು. ಕೇವಲ ಈ ಕಾಗೆಯೊಂದೇ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ನೀನು ಬೇಗನೆ ಏಳು, ನಿನ್ನ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನಿನ್ನನ್ನು ತಲುಪಿಸುವೆನು.”

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಗೂಬೆಯು ದುಃಖದಿಂದ ಕಾಗೆಗೆ ಹೇಳಿತು - “ಎಲೈ ದುಷ್ಟನೇ, ನಾನು ನಿನಗೇನು ಅಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದೆ ಎಂದು ನನ್ನ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದೆ? ಇಂದಿನಿಂದ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ವಂಶದವರಿಗೆ ಹಗೆತನವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.

ಶ್ಲೋಕ 110 - ಬಾಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಾಯವು ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಖಡ್ಗದಿಂದ ತುಂಡರಿಸಿದರೂ ಶರೀರವು ಒಂದುಗೂಡುತ್ತದೆ, ಆದರೆ ಭೀಷಣವಾದ ಹಾಗೂ ದುರ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತಿನಿಂದ ಆದ ಗಾಯವು ಎಂದೂ ಮಾಸುವುದಿಲ್ಲ”

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಗೂಬೆಯು ಕೃಕಾಲಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು.

ಆಗ ಭಯದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡ ಕಾಗೆಯು ಚಿಂತಿಸಿತು - “ಅಯ್ಯೋ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ವೈರತ್ವವನ್ನು ಗಳಿಸಿದೆ. ಎಂಥ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ.

ಶ್ಲೋಕ 111 - ದೇಶಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲ್ಲದ, ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ, ಅಪ್ರಿಯವಾಗುವ, ತನ್ನ ಸಣ್ಣತನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಅಕಾರಣವಾದ ಮಾತು ಕೇವಲ ಮಾತಲ್ಲ, ಅದು ವಿಷವೇ ಸರಿ.

ಶ್ಲೋಕ 112 - ಬಲಿಷ್ಠನಾದರೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ನನ್ನಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಯಾರು ತಾನೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ವಿಷವನ್ನು ತಿನ್ನುವರು?

ಶ್ಲೋಕ 113 - ಪಂಡಿತನಾದವನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಪವಾದ ಬರುವಂಥ ಯಾವುದೇ ಮಾತನ್ನು ನುಡಿಯಬಾರದು. ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸತ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಕೂಡ ನುಡಿಯಬಾರದು.

ಶ್ಲೋಕ 114 - ಯಾರು ಸ್ನೇಹಿತರೊಂದಿಗೆ ಮತ್ತು ಆಪ್ತರೊಂದಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವನೋ ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಸಂಪತ್ತು ಹಾಗೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವನು.”

ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿ ಕಾಗೆಯೂ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು.

ಕಾಗೆ - ಗೂಬೆಗಳ ವೈರತ್ವದ ಕಥೆ ಮುಕ್ತಾಯ

ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು - “ಅಂದಿನಿಂದ ನಮಗೂ ಹಾಗೂ ಗೂಬೆಗಳಿಗೂ ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ ವೈರತ್ವವಿದೆ” ಎಂದನು.

ಮೇಘವರ್ಣ - “ತಂದೆ, ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನಾವು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು?”

ಸ್ಥಿರಜೀವಿ - “ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹಾದಿ ಆರು ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಹೊರತಾದ ಛಲವೆಂಬ ಉಪಾಯವಿದೆ. ನಾನು ಸ್ವತಃ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶತ್ರುವಿಗೆ ವಿಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವೆನು.

ಶ್ಲೋಕ 115 - ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಧೂರ್ತರು ಹೇಗೆ ವಂಚಿಸಿ ಆಡನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡರೋ ಹಾಗೆ ಅತಿಶಯ ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಸುಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದವರು ಅನ್ಯರನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ಶಕ್ತರು.”

ಮೇಘವರ್ಣನು ಅದು ಹೇಗೆಂದು ಕೇಳಲು, ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು ಮೂವರು ಧೂರ್ತರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಗೂ ಆಡಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ಮೂವರು ಧೂರ್ತರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಗೂ ಆಡಿನ ಕಥೆ

ಒಂದು ನಗರದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಶರ್ಮನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ಮಾಘಮಾಸದಲ್ಲಿ, ಸೌಮ್ಯವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುತ್ತಿರಲು, ಗಗನವು ಮೋಡದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರಲು, ಮಂದವಾಗಿ ಮಳೆಯು ಬರುತ್ತಿರಲು, ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬೇರೆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕೇಳಿದನು - 'ಎಲೈ ಯಜಮಾನನೇ, ಬರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಂದು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶುವೊಂದನ್ನು ಕೊಡು.'

ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವ ದಪ್ಪಿರುವ ಆಡೊಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಸಮರ್ಥವಾದ ಆ ಆಡು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅದನ್ನು ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬೇಗನೆ ತನ್ನ ನಗರದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆಯತೊಡಗಿದನು. ಅವನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲಿದ ಧೂರ್ತರು ಎದುರುಗೊಂಡರು. ಅಷ್ಟು ದಪ್ಪಿರುವ ಪಶುವನ್ನು ಭುಜದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರು ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು - 'ಈ ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದು ಇಂದು ಹಿಮಪಾತದಿಂದ ಆಗುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ (ಅಂದರೆ ಚಳಿಯನ್ನು ದೂರಮಾಡೋಣ ಎಂದರ್ಥ). ಇವನನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ಪಶುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಳಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ'.

ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ವೇಷ ಬದಲಿಸಿ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದನು - 'ಎಲೈ ಮೂರ್ಖ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯೇ, ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಲೋಕವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ? ಈ ಅಪವಿತ್ರವಾದ ನಾಯಿಯನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವೆ?

ಶ್ಲೋಕ 116 - ನಾಯಿ, ಕೋಳಿ ಮತ್ತು ಚಂಡಾಲನನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಒಂಟೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಪವಿತ್ರವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಬಾರದು’.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದನು - ‘ಏ ನೀನೇನು ಕುರುಡನೆ? ಆಡನ್ನು ನಾಯಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ.’

ಧೂರ್ತನು ಹೇಳಿದನು - ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ, ಕೋಪಗೊಳ್ಳಬೇಡ, ನಿನಗಿಷ್ಟ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಹೋಗು.’

ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋದ ನಂತರ ಎರಡನೆಯ ಧೂರ್ತನು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು - ‘ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ, ಕಷ್ಟ ಕಷ್ಟ ಈ ಸತ್ತ ಕರುವು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದರೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ಹೆಗೆಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.’

ಶ್ಲೋಕ 117 - ಯಾವ ಮೂರ್ಖನು ಸತ್ತ ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮುಟ್ಟುವನೋ ಅವನು ಪಂಚಗವ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತದಿಂದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.’

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳಿದನು - ‘ನೀನೇನು ಕುರುಡನೇ? ಆಡನ್ನು ಸತ್ತ ಕರುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ.’

ಧೂರ್ತನು ಹೇಳಿದನು - ‘ಕೋಪವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾನು ಹಾಗೆ ನುಡಿದೆ. ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡು.’

ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನ ನಂತರ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವೇಷವನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಂಡ ಮೂರನೆಯ ಧೂರ್ತನು ಎದುರುಗೊಂಡು ಹೇಳಿದನು - ‘ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಲಸ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸು.’

ಶ್ಲೋಕ 118 - ಯಾರು ತಿಳಿದೋ ತಿಳಿಯದೆಯೋ ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ

ಪಾಪದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೇ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಯವರು ನೋಡುವ ಮುಂಚೆಯೇ ಅದನ್ನು ಇಳಿಸು.’

ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಡನ್ನು ಕತ್ತೆಯೆಂದೇ ನಂಬಿ ಭಯದಿಂದ ನೆಲಕ್ಕೆ ಎಸೆದು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದನು. ಆನಂತರ ಆ ಮೂವರು ಧೂರ್ತರು ಆ ಆಡನ್ನು ತಂದು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ತಿನ್ನಲು ತೊಡಗಿದರು.

ಮೂವರು ಧೂರ್ತರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಗೂ ಆಡಿನ ಕಥೆ ಮುಕ್ತಾಯ

ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಸ್ಥಿರಜೀವಿಯು - ‘ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಅತಿಶಯ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು.

ಶ್ಲೋಕ 119 - ಹೊಸದಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತರಾದ ಸೇವಕನ ವಿನಯವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ, ಅತಿಥಿಗಳ ಆಕರ್ಷಕ ಮಾತುಕತೆಗಳಿಂದ, ಕಾಮಿನಿಯರ ಅಳುವಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಧೂರ್ತರ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಂಚನೆಗೊಳಗಾಗದವರು ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ಅಲ್ಲದೆ -

ಶ್ಲೋಕ 120 - ಅನೇಕ ದುರ್ಬಲರೊಂದಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಅನೇಕ ಜನರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು, ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ. ಇರುವೆಗಳು ಬುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಸರ್ಪವನ್ನೂ ತಿನ್ನಬಲ್ಲವು.’

Kakolukeeyam

Third Tantra, entitled the Kakolukeeyam, dwells on the enmity between the crows and the owls. After exemplifying the 'the Loss of friends' and 'the Acquisition of friends' before the nascent kings in the previous Tantras, the author now proceeds to explain before the princes, the secrets of Shadgunya, i.e., the attributes of statecraft, granting political asylum to a refugee from the enemy's camp, and, above all, the destruction of the owls by the crows. Heinous act of revenge has been depicted by the author. The night-time massacre of the sleeping crows is deed of such repulsive proportion that it turns this section into a text of hate and revenge. Its defence is that the only way to defeat evil is with evil. There are a number of lessons for the princes to be learned from this section. One of the lessons is that sturdy action is rewarded inestimably, and, for this, resolute action with firm mind, is necessary. Equal stress is laid upon the appropriate use of intelligence :

शस्त्रैर्हता न हि हता रिपवो भवन्ति
 प्रज्ञाहतास्तु रिपवः सुहता भवन्ति।
 शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरमेकं
 प्रज्ञा कुलञ्च विभवञ्च यशश्च हन्ति॥ १ ॥

'The enemies are not really destroyed by the weapons as they are to be totally annihilated by the talent or political insight. Weapons can destroy only the body of the enemy, whereas, the political insight destroys the family, wealth and the glory of the enemies.'

The entire section is replete with such priceless suggestions, and exhortations, that, if imbibed, can do wonders. For a broader understanding and fuller appreciation of its continuing relevance to the contemporary political and social concerns, a cursory glance through the framing story is necessary. The Kakolukeeyam has as its framing story the war between crows and owls.

The Third Tantra entitled Kakolukeeyam

Now begins the third Tantra, entitled the Kakolukeeyam, whereof the first verse is as follows:-

Shloka 1 - One should not trust a person-earlier an enemy (hostile) and presently turned a friend even. Look! the cave, inhabited by the owls, was burnt by the fire set by the crows.

[A foe-turned-friend should never be relied upon, for, the crows - priorly the opponents and now the friends - set the cave, filled with the owls, on the fire.]

It is thus heard (the ancients so relate the story) :

'There existed a city, called Mahilaropya, in the southern region. A very large banyan tree, having many branches and covered by excessively thick (foliage) leaves, did exist in the vicinity of that city. On that tree, the king of crows, named Meghavarna, dwelled with several families of crow (thousands of crows). Having fortified the tree, (the king) passed his days there with his retinue.

Likewise, another one, the king of owls, entitled Arimardana, resided in a cave of that mountain, serving as a fort with numerous owl-

families (retinue). That king of the owls, in the night, used to hover around that banyan tree and due to previous hostility, would kill whichever crow he found and go from there. And, owing to regular (whatsoever) attacks, that fort-like banyan tree was gradually (little by little) rendered devoid of crows from all sides, or, it happens so if an enemy is over-looked.

As has been observed also :

Shloka 2 - A lazy person, who overlooks his enemy and diseases, growing freely (gaining strength) - is destroyed at the end, bit by bit, by that enemy or the disease.

And also :

Shloka 3 - A man, though very mighty, if, does not quieten/pacify an enemy or a disease with emergence (as it is manifested), is destroyed afterwards.

Next day, the king of the crows, having called all his ministers, told them - 'oh! our enemy is highly furious, enterprising and a knower of the proper time to act. Every night, coming to this

place, he kills the crows of our side. So, what should be the retaliatory act? (The enemy attacks in the night and) we are not able to see in the night. (We may attack in the day-light but) we are not aware of the enemy's fort (residence), so that, we may reach there and attack. So, what measure from amongst the six - (attributes of statecraft), viz. treaty, war, expedition, taking cover/ besieging, refuge and duplicity – should be adopted in this regard? So, having deliberated mutually upon this problem, tell me instantly.'

The ministers consented - 'your majesty has put the question right before us.

Because, it has been observed :

Shloka 4 - A minister, even though unasked, should say something. If asked (consulted by the king), he should suggest what is true and beneficial, whether it be pleasant or unpleasant to the king.

Shloka 5 - A minister, who, even on being asked, does not tell the king what is eventually

pleasurable and beneficial and flatters the king only, has been said to be only an enemy of the king.

Shloka 6 - So, o king! You should hold consultations in seclusion only, so that, we, the ministers, may decide (the further course of actions) and ascertain also the cause (of the attack) as well as retaliatory preparations.

On hearing the suggestion of the ministers, Meghavarna started consultations with each of the five traditional ministers, descended from lineal inheritance, one by one and in seclusion. The five ministers were - Ujjeeva, Sanjeeva, Anujeeva, Prajeeva and Chiranjeeva.

First of all, he asked Ujjeeva - 'o gentle soul! Under such circumstances, what, according to you, should be the future course of action? Ujjeeva replied - 'o king! one should never fight with a mighty enemy. And, our enemy is very strong as he attacks in the night only, on the other hand, we are not capable of seeing in the night. So, on the strength of time, our enemy is stronger.

Because, it has been observed also :

Shloka 7 - The riches of those kings, who prostrate before the mighty enemy and attack at opportune moments, never go away just as rivers do not flow in the opposite direction.

Shloka 8 - One should (a king) never indulge in a fight with an enemy who is righteous/religious, noble, equipped with riches, possessed of a multitude of relatives and victorious in many battles, rather, one should go for a treaty with such an opponent.

Shloka 9 - One should make an alliance even with a wicked enemy, if finds his life as endangered for, if, life remains intact, the entire kingdom remains intact. (kingdom rests upon the life of a king.) As this king of owls (Arimardana) has been a winner of many battles, so, is especially fit to be made an alliance with.

As has been observed also ;

Shloka 10 - With whom a valourous victor makes an alliance, the enemies of that fellow instantly come under his away due to the influence of that victory.

Shloka 11 - Even with persons, equal in strength, one should make an alliance only, as victory in a battle is always doubtful and one should never perform an uncertain task- this is the dictate of Brihaspati.

Shloka 12 - For men, fighting even with (an opponent) equal in strength, the victory remains doubtful. One should resort to battle only when the previous three measures, viz. Sama, Dana and Danda have been tried or have failed.

Shloka 13 - Not making an alliance even with an equal in strength, if a man, blinded by power, indulges in fighting, it leads both of them to destruction just as an unbaked earthen pot, when struck by another, gets broken with the later.

[Out of vainglory / blinded by pride, if one does not make alliance with the enemy, though equal in strength, then he is struck heavily by his enemy and it leads to the destruction of both just as an unbaked earthen pot, if, is struck by the another, is broken badly and both get destroyed.]

Shloka 14 - The clash of a feeble man with a

mighty opponent is only for the death of the former because, the mighty man can not let him go understroyed just as a stone does to a earthen pot. (In a clash of a stone and a pot, the later is certain to get destroyed.)

And further :

Shloka 15 -The three fruits of fight are – the acquisition of (kingdom) land, attainment of friends and wealth. If none of these is to be accomplished through a fight, one should not go for it.

Shloka 16 - A lion, digging the hold of a mouse, filled with the pieces of stones, either is left with the broken nails or gets the fruits – in the form of small rat (nothing more than).

Shloka 17 - So, where there is not in sight any hefty result (big achievement) from a fight be only for the sake of fight there, one should not, having generated it, indulge in it.

Shloka 18 - When attacked by a mighty opponent, (a king) one should recourse to a tendency of bending (vaitasee vrutti - bending tendency like

that of the cane). And, if, desirous of the steadiness of royal majesty, he should never recourse to the tendency of hissing or showing eagerness for fight like in a snake.

Shloka 19 - Because, through resorting to a bending tendency (submissive bent of mind), a king obtains plentiful wealth, and, on the other hand, a king, having resorted to the tendency of a snake, deserves the death only.

Shloka 20 - A wise king should, having recourse to (assumed) the contraction of body limbs as a tortoise, endure the strokes of his enemy, and, on finding an opportune moment, should rise (attack on the enemy) like a black cobra.

[*i.e.* in unfavourable conditions, one should behave like a tortoise and bear the strokes and while the condition is conducive, should respond and retaliate.]

Shloka 21 - A king should (if confronted with a fight), regarding a battle as approached (impending), try to pacify it through the measures like peace-talks (Saman). Owing to the

(uncertainty) of victory in a battle, one should abandon rashness and avoid fight as far as possible.

And also :

Shloka 22 - There is no instance available regarding the dictum 'one should fight with a mighty enemy'. Look! the cloud never goes before the wind.

(*i.e.* likewise, a man should never go before a mighty enemy, rather try to make an alliance, if possible.)

Thus, Ujjeeva, endorsed the policy of Saman, involving a treaty or peace-talk. Hearing this, the king asked Sanjeeva, the second minister in order - 'o gentle soul! I want to know your opinion also in this regard'. He replied – 'your majesty! I do not approve of a treaty with an enemy'.

As has been stated also :

Shloka 23 - One should not make an alliance with an enemy, even though firmly synthesized by a treaty, for, water, though extremely boiled, only extinguishes the fire.

(*i.e.* water, as hot as the fire itself, while in contact with the fire, extinguishes it, likewise, an enemy, though made a fast friend, harms only.)

And further, that king of owls - Arimardana is cruel, highly covetous and devoid of virtues. So, you, particularly, should make no alliance with him.

Because, it has been observed also :

Shloka 24 - One should, in no case, make an alliance with an enemy, who is devoid of truth and righteousness, as, he will, even though firmly allied, shortly change due to his wickedness.

So, you should only fight with him-this is my opinion.

As has been stated also :

Shloka 25 - An enemy who is cruel, covetous, lazy, liar, negligent, timid, flickering, imbecile and an escapist (who avoid fight) - is easily eradicable.

In addition to this, we have been defeated by Ripudamana, so, in such a situation, if we put a

proposal of treaty before him, he will get highly exasperated.

Because, it has been observed also :

Shloka 26 - the employment of peaceful method (Saman) in the case of an enemy, tamable only through the fourth measure *i.e.* war, is only for much exasperation. Who will be that wise fellow to sprinkle water in the case of an immature fever, curable only through perspiration.

(Fever, while rising up, is treated through hot remedies like drinking hot water of perspiration. If cold water is used to down the fever, it may go up even higher. Likewise, an enemy is to be suppressed through battle only.)

Shloka 27 - On the contrary, negotiation for peace in the case of already an angry enemy, is, only exasperating. Splashes of water over hot butter (ghee) only agitate it. (Contrarily, peace-talks with already angry enemy, aggravates the anger of the enemy only.)

And, as Ujjeeva has put that 'a compliance should be made with a highly mighty enemy' - I do not see any reason for this.

Because, it has been enunciated :

Shloka 28 - A vigorous (energetic) and powerful being, though small (in size), can kill even a gigantic enemy, just as even a small lion, having defeated a giant elephant, brings him under his sway.

Shloka 29 - The enemies, not to be killed by force, should be killed by (using) deceit. Look! the mighty Keechaka was killed by Bheemasena, assuming the form of a lady.

And also :

Shloka 30 - the adversaries (of a king) succumb to that king whose punishment is very severe. On the contrary, the enemies regard a soft-hearted king as insignificant as straw.

Shloka 31 - A king, whose glory is suppressed (*i.e.* loses brilliance) by the valour of another vigorous king, his birth is of no advantage as he only has spoilt the youth of his mother (put his mother to shame).

Shloka 32 - The regal prosperity (supposed to be a woman), if, is not with its limbs smeared with the

blood of the enemy as saffron/rouge, can not attract or please the minds of the nobles in spite of its being extremely charming.

[*i.e.* a woman, even though very beautiful, if not properly embellished by cosmetics like rouge etc., can not entice the high-minded person. Likewise, royal prosperity, if not obtained through battles, involving the massacre of the enemies, can not delight a noble-minded king.]

Shloka 33 - What commendation is there in the life of that king whose kingdom (land) is not sprinkled over by the blood of enemies and by the tears of the women of the opponents?

Thus, Sanjeeva offered the counsel for fight.

After listening to the suggestion of Sanjeeva, Meghavarna asked his third minister Anujeeva - 'o gentle being! Now express your opinion too in this regard.'

He replied - 'your majesty! That wicked Arimardana is excessive mighty and a violator of defined limits, so, in his case, neither treaty nor fight is advisable. Only (safe) escape is the right option.

Because, it has been observed also :

Shloka 34 - Both - sandhi and vigraha (peace and war) – are not preferable; yana - escape is recommended only, when the opponent is more strong, wicked and a violator of defined limits. (A king should neither make an alliance nor fight with an enemy highly, wicked and a transgressor of bounds; only a safe escape is recommended for him.)

Shloka 35 - Yana is of two types; the first is fleeing for the protection of the self to other destination out of fear and the second is marching for victory by a king, desirous of victory.

Shloka 36 - Expedition in to the kingdom (territory) of an adversary by a mighty king, desirous of victory, is recommended (preferably appropriate) in the months of Kartika or Chaitra, and not in any other month.

[These two months have been recommended in other texts also like Raghuvamsha etc. whereas Manusmriti has recommended the month of Margashira and Phalguna also.] See also Raghuvamsha-iv canto / Manusmriti - 7th chapter.

Shloka 37 - All times (seasons or months) have been recommended as suitable for guerilla warfare. (Attack on an enemy after hiding and waiting is said to be fit at any time when the enemy is afflicted by the calamities or has weak points, then, all times are suitable for armed incursion into the territory of that enemy. (Manu-vii)

Shloka 38 - Having fortified one's own nation my dint of his soldiers-valourous, well-trusted and possessed of great strength, a king should invade the alien territory, already permeated by his spies.

Shloka 39 - A king, who attacked the country of an enemy without knowing the proper roads and (uninterrupted) supply of food, water etc., is not supposed to even come back to his native land.

[*i.e.* a king who wishes to invade (into) the territory of an enemy, must be aware of the ways or routes and also ensure the sufficient supply of provisions including food and water. Without having a proper knowledge of these, he is sure to perish there.]

So, it would be proper for you to flee (from) your country (at this moment).

And also :

Shloka 40 - Waging a war or entering into a treaty – both are not advisable in the case of that wicked and powerful enemy. Because, wise persons escape. Eyeing at the accomplishment of an object (*i.e.* leave the place with the fulfillment of some object in mind).

Because, it has been stated also :

Shloka 41 - The reason for a ram's retreat (while indulged in fight) is to strike back with greater force, likewise, when a lion contracts his body, he readies himself for making a leap on the prey, out of rage; similarly, wise men endure anything disregarding it (tolerate all types of blows from an enemy), with irrepressible hostility in heart and keeping their deliberations and movements secret.

(wise men wait for the right moment to attack heavily their enemies with animosity concealed in their heart and with some design in mind, they put up with all strokes of their enemies only to strike back vigorously)

And also :

Shloka 42 - A king, who, on seeing a powerful opponent, leaves his country, gets his country (kingdom) back, if alive, like Yudhishtira did (after exile).

Shloka 43 - And, a weak king, who, owing to pride or vainglory, fights against a strong enemy, he, apart from performing according to the desires of his enemy, also leads his family to destruction.

So, o king! (Meghavarna) your enemy is very powerful and has already started attacks on you. So, this is an opposite time for you to make a safe escape and not the right moment for making an alliance or waging a war.'

Thus, the minister, Anujeeva suggested the king to escape.

Having listened to the suggestions of Anujeeva, Meghavarna asked Prajeeva - 'you too, express your opinion regarding this subject.'

Prajeeva replied - 'your majesty! sandhi, vigraha and yana (a treaty, a fight and an escape) – these three do not appeal to me. (At this perilous moment) sitting safety (in the fort) appears particularly advisable to me.

Because, it has been observed also :

Shloka 44 - Having got (been stationed) in its habitat, a crocodile pulls even a gigantic elephant, but, while dislodged from own (dwelling) place a (a pond or river) or, on the ground, is defeated (routed/driven away) even by a dog.

And further :

Shloka 45 - A king, if attacked by a powerful enemy, should sit inside his well-guarded fort, quietly and attentively; and positioned in his fort, should, for a safe escape, call a friend (so that he may be rescued from there to a safer destination).

Shloka 46 - And, a king, who, having heard of the arrival of an enemy and so, with a fear-stricken mind, flees (from) his fort, can never enter into it (can not rule over that kingdom).

Shloka 47 - A king, devoid of his place/dislodged from his fort, is to be overpowered by all beings like that of a snake without fangs, and an elephant without rut.

Shloka 48 - A king or a warrior, although alone, if positioned in his own fort, is capable of fighting

even hundreds of the opponents. So, in spite of the enemy being very powerful, one should not leave his place (out of fear).

Shloka 49, 50 - So, even determined to fight, sit inside your fort-having rendered it strong; having equipped it with brave warriors and uninterrupted supply of provisions; having surrounded it with high walls (ramparts) and a ditch and having made proper arrangements of arms and ammunitions. If remain alive or get a victory, you will rule over the entire earth, and, on the other hand, if you are even killed in the battle, shall obtain the heaven (*i.e.* your bread shall be buttered on both sides).

And also :

Shloka 51 - Men, though weak or insignificant, if, resorted to the same place unitedly, are not to be destroyed even by powerful enemies. The creepers, enjoying the support of the same tree, are not to be uprooted even by a violent gale, though blowing in opposite direction.

Shloka 52 - A strong tree, standing alone, even though gigantic and firmly rooted, is forcibly

uprooted by a strong storm [A lone soldier can not win a war.]

Shloka 53 - Trees, many in number, if grow side by side / in a line forming a circle at one place and are firmly rooted, are not to be uprooted even by strong winds.

Shloka 54 - Likewise, a lone person, although equipped with valour, is considered by his rivals as easily controllable (capable of being crushed), and finally, the enemies kill him.

Thus suggested the minister - Prajeeva. He elucidated asana i.e. maintaining one's ground as the right measure.

After listening to the words of Prajeeva, Meghavarna asked his fifth minister Chiranjeeva - 'o gentle soul! You too express your opinion regarding this matter'. He replied - 'your majesty! among the six measures (shadgunya) - resorting to a mighty friend, appeals me most. So, you should employ this measure only. [I regard Samshraya as the most appropriate measure.]

As has been observed also :

Shloka 55 - A king or a man, though competent, if is unassisted, can do nothing. What can even a competent and valorous king do, if he is all alone? Look! fire, kindled in a place with no air (to assist), is extinguished of itself.

Shloka 56 - Association or friendly relationship, particularly with one's own people, is beneficial for men. Look! paddy-grain, when husked (disunited with cover), can not grow. [The power to germinate in paddy-grains lies with it husk, its own part and parcel.]

So, you should, staying here only, resort to some capable supporter, who may shield you from afflictions. And, on the other hand, if you, abandoning this place of yours, move to some other destination, nobody shall assist you even through words.

Because, it has been observed also :

Shloka 57 - Even winds turn an aid to the fire, burning the forest, but, the same wind extinguishes the lamp. Whose cordiality is for the weak? (People in this world help only those who are already capable.)

Or, it is not exclusively any rule that one should resort to a powerful assistant (*i.e.* sheltering a strong aide is not necessary all the time). Instead, sheltering small or insignificant beings is also for the protection on many occasions.

Because, it has been stated also :

Shloka 58 - As a bamboo, grown in a dense clump with several bamboos, is not to be uprooted or cut easily, likewise, a king, though weak, if, is surrounded by many small feudals or knights and lives in harmony with the community of kings, is not to be dethroned or degraded easily.

And, if, one gets a good (sustained) recourse, what to say then?

It has been stated also :

Shloka 59 - For whom, an association with great people is not a promoter (*i.e.* whom does the company of great men not elevate)? The water-drop, lying on the leaf of lotus, assumes the grace of the pearl.

So, without securing such a recourse, you can not take any revenge (*i.e.* in the absence of a

support of an aide, you are upto nothing). So, in my opinion, you should recourse to some powerful friend or friends. Thus, Chiranjeeva suggested 'recourse to a strong friend' as an appropriate measure.

Having been stated so, that king Meghavarna, after saluting, asked his father's old secretary named Sthirajeeva (who had long been in his father's service), who was far-sighted and an expert in the science of politics along the scriptures - 'o respectable minister sir! that I asked these ministers notwithstanding your presence here, was only for testing of them. And, it was done also for the reason that after hearing the opinions of all, you will instruct me to do what is suitable. So, instruct me whatever is suitable to do (*i.e.* instruct me the proper course of action.)

Sthirajeevi replied - 'o son! All these ministers have suggested (the respective measures) in accordance with the science of polity; the measures suggested by the ministers are appropriate and are to be proven fruitful, if employed at the opportune moments. But, this is the time of double-dealing/ deceit/duplicity.

Because, it has been observed also :

Shloka 60 - When an opponent is vicious and powerful, a king should, having resorted to the measure of duplicity (Dvaidheebhava), always remain distrustful while, talking of peace exteriorly and preparing for war internally.

[One should always remain alert, specially when the enemy is strong the wicked. i.e. should appear as a friend apparently but at the same time, should take him under task when situation is favourable.]

Thus, an enemy is easily subverted after taking him in confidence by those, luring in different ways and being distrustful themselves.

As has been stated also :

Shloka 61 - An enemy, though worth-extirpating, is promoted for once by the wise kings, as phlegm is aggravated through Gura-molasses in the beginning and, afterwards is easily expectorated while in an enraged stage. [An enemy, allowed to grow initially, is easily destroyed all of a sudden]

As has been stated also :

Shloka 62 - Whosoever deals with women, enemies, deceitful friends and, specially the prostitutes with the sameness of feeling (consentience), is destroyed.

Shloka 63 - One should perform, with the sameness of feeling, the duties towards the deities, twice-borns, the preceptor and the self. The rest of the duties (pertaining to others) should be performed, but with duplicity.

(*i.e.* one should perform the tasks of others with a distrust and should never accept anything credulously and while executing it, should also apparently appear as having full trust.)

Shloka 64 - Constancy always (sameness of feeling towards all the beings) befits only the ascetics or those having known the ultimate reality. It is not recommended for the common men, coveting (for) the riches, and particularly for the kings.

So, resorted to the measure of duplicity (dvaidheebhava), you will secure habitation at your own place and (also), through luring the

enemy, you will be able to extirpate the enemy. And secondly, if you notice some defect in the enemy, you will kill him on reaching (him) or having found an opportune moment'.

Meghavarna said - 'o respectable Sthirajeevi! I am not aware of his residence. So, how shall I come to know of his defects?'

Sthirajeevi assured - 'o son! I shall manifest before you not only his whereabouts (residence) but also let you know his defects or weak points through my spies.

Because, it has been stated also :

Shloka 65 - Cows locate the things by (their) smell, the Brahmanas see through the vedas and scriptures, the kings see by means of their emissaries and the rest of the people see through their eyes.

[Animals like cows, dogs etc. ascertain through their olfactory organ whether any article is worth-eating or not; scholars decide on the basis of scriptural instructions, kings remain updated by the information their emissaries bring and common people see things through the eyes.]

In this regard, it has been stated further (in the scriptures) :

Shloka 66 - The king, who remains apprised of the faults or weak points of the royal officials of his side and particularly, of those of his enemies, through his apt spies, never incurs afflictions or is faced with difficulties.

Meghavarna inquired - 'o respectable Sthirajeevi! What are Teerthas? how many are they in number? What are the emissaries like? Tell me everything in details.'

Sthirajeevi elucidated - 'lord Narada has instructed Yudhishtira in this regard. Teerthas in enemy's side are eighteen whereas in one's own side, they are fifteen in number. Having appointed three spies for the each, one should know the activities of those Theerthas. Once they are known, the officials on both sides come under control.

Narada had propounded this to Yudhishtira as follows :

Shloka 67 - O king Yudhishtira! do you keep track (trace) of the eighteen Teerthas of your

enemy's side and fifteen Teerthas of your own sides, through the three of the spies each, appointed by you, who are well-trusted and not known to each other even?

Here, by the term Tirtha is stated-the authorised state officials - (aayuktakarma *i.e.* officers entrusted with royal duties). Their mean acts lead only to the damage of their master, whereas their good acts bring in the prosperity and applauds to their king. (When all the state departments and functionaries work well in harmony and with honesty, the state prospers.)

The eighteen royal functionaries, belonging to the enemy's side, are :

1. Mantri - the ministers, 2. Purohita - the royal priest, 3. Senapati - the commander / the general, 4. Yuvaraja - the prince, 5. Dauwarika - the door-keeper, 6. Antahpuraveshika - the chief guard in the thalamus (harem), 7. Prashastru - administrator, magistrate or a commissioner, 8. Samaharta - the collector of taxes, 9. Sannidhatru - the treasurer, a usher who shows people where to sit, an

introducer, 10. Pradeshtaraha - one who is authorised to receive and distribute cash or kind while superintending the royal treasury/repository, 11. Ashvasadhanadhyakshaha - the chief of the cavalry, the army-chief, 12. Gajadhyakshaha - officer who supervise elephants, 13. Parshadadhyakshaha - the chairman of the municipality (royal council), 14. Baladhyakshaha - the chief of the infantry, 15. Koshadhyakshaha - the royal treasurer, the upkeeper of the state repository, 16. Durgapala - the castellan / supervisor of the fortress, 17. Seemapala - the supervisor of boarders, head of the sentinels at frontiers and 18. Protatabhritiyaha - miscellaneous state officials, other officers holding lower posts.

If above-mentioned eighteen state officials are disunited or a discord is generated among these, the enemy is sure to be controlled (extirpated).

Officials of one's own side are as follows :

1. Devi - the queen, 2. Janani - the queen mother,
3. Kancuki - the chamberlain, 4. Malika - the

gardener, 5. Shayyapalaka - one who spreads the bed / a night-watchman, 6. Spashadhyakshaha - the head of the intelligence department or one who massages the king to relieve from body-pain or cares for the dresses or royal attires, 7. Samvatsarika - an astrologer / soothsayer, 8. Bhishak - a physician, 9. Jalavahaka - one who brings/serves water, 10. Tamboolavahaka - one who serves guests with the betel-leaf, 11. Acharya - preceptor or instructor, 12. Angarakshaka - a body-guard, 13. Sthanachintaka - one who looks after the king's places of sitting or movement, the quarter-master, 14. Chhatradhara - the upholder of the royal umbrella and 15. Vilasini - the prostitute or concubine.

By causing a discord among the above-mentioned fifteen state officials, one can cause harm to his king. (So, a king should keep a watch over those officials and test them from time to time.)

As has been stated also by somebody :

Shloka 68 - The physician, the astrologer, the teacher, the trusted spies of own side, the snake-

catcher (charmer) and those, disguised as lunatics are capable of knowing every detail of the side of enemy.

[Another meaning of this verse may be as follows : The physicians, astrologers and the preceptors are the authorised spies to know the details of one's own side, whereas, the snake-charmers and lunatics may keep track of the camp of the enemies.]

And also :

Shloka 69 - May the emissaries, who are aware of their duties, make an ingress into the innermost of eighteen Theerthas-state officials or departments and be apprised of the ins and outs of the enemies in the form of deep water.

[Theerthas-steps leading into the water, state officials. Divers or plungers too, desirous of fathoming (testing the depth), enter into the deep water through the steps, likewise, spies, wishing to collect the secrets of an enemy, should enter the large and deep water-body by means of state officials.]

Meanwhile, having listened to the suggestions of the old minister Sthirajeevi, Meghavarna, interrupted him saying – 'o respectable minister! why does such a hostility, leading to the destruction of life, exist between the crows and the owls perennially? [Why are the crows and owls always at such a fatal and perennial war?]

Sthirajeevi replied - 'o son!'

The story of the hostility between the crows and owls

Some-time, the swan, the parrot, the heron, the cuckoo, the Chataka (*cuculus melanoleucus*), the owl, the pigeon, the peacock, the dove and the cock – all the birds having perturbed minds, started deliberating unitedly :

'Oh! Garuda, the eagle, is our king, and he is a devotee of lord Vasudeva. Our king does not care for us at all. So, what is the advantage of his being our king who does not protect us from being trapped in the net of the fowlers every day.

Because, it has been stated :

Shloka 70 - A king, who does not always protect his fear-stricken subjects-oppressed by the enemies, is undoubtedly, like the god of death, assuming the form of a king.

Shloka 71 - If a king does not prove to be a savior par excellence who protects the subjects well, his subjects get ruined, just like a boat without a sailor, gets submerged in the ocean.

Shloka 72, 73 - Just as a wrecked ship is abandoned in the ocean, so, should a man forsake the following six types of men, viz. a preceptor who does not instruct; a Hota - the Rigvedic priest, who does not recite mantras (study the vedas); a king who does not protect his subjects; a nagging wife (quarrelsome wife who never speaks sweet words); village-sick cow-herd, who does not graze his cattle in the forest and a barbar, who is forest-sick or greedy, *i.e.* is never interested in shaving people in the city.

So, having pondered deeply, let us select some other king of the birds.'

Then, on noticing an owl, wearing a gentle

look, all the birds said (in unison) : 'this owl shall be our king, so, let us collect the required materials for the coronation of a king.'

Afterwards (after this call), when holy water from different religious places was procured; herbs of 108 types were arranged; the royal throne was spread out (laid in place); the layout (map) of the earth, variegated with the landscapes such as the seven islands, seven oceans and the mountains - was painted and the tiger-skin spread over it; the golden pitchers, filled with water were placed; auspicious lamps were lit everywhere; different musical instruments were played upon (drums were beaten, trumpets were blown); auspicious articles like a mirror, a lack-dye, saffron etc. were put in place; the bards and minstrels started reciting eulogies; Brahmanas collectively started reciting verses from the vedas (as a chorus); the young and beautiful ladies started singing songs (fit for the occasion); Krukalka (a bird resembling an owl) was brought there by the chief queen (queen-consort) (thus, when all pre-arrangements were made and) as soon as the owl got prepared to

ascend the throne for his coronation, a crow from somewhere approached there.

The crow surprisingly thought - 'for what reason is this assemblage of birds? (why have the birds gathered here?). Why has this festival been organized? The birds there, having noticed that crow, discussed with each-other - 'o brethren! It is popularly heard that a crow is the most clever among the birds.'

It has been stated also :

Shloka 74 - A barbar is regarded as shrewd among human beings; a crow is regarded as shrewd among the birds; among the animals who are carnivorous and who kill their prey with canine - a jackal is adjudged as shrewd, and, among the wandering ascetics, a Jaina ascetic, wearing white dress, is said to be deceitful.

So, it would be opposite to hold a discussion with this crow also.

As has been stated also :

Shloka 75 - The measures, devised by the sagacious, discussed repeatedly with various

people, considered well and employed after much discussion, hardly fail or turn infructuous.

In the meantime, that crow, having approached the birds, inquired - 'oh! why is this assemblage of great beings here? Why this grand celebration is being hosted?' The birds responded 'oh! presently there exists nobody as the king of these birds who may protect them well. So, all the birds have decided unanimously to crown this owl as their king. So, the coronation ceremony of this owl is being held here. So, as you have approached at an opportune moment, you too, give your opinion regarding this matter.'

Then, the crow laughingly replied - 'oh! it is not in the fitness of things to crown this owl, wearing a dreadful look and a day-blind, as a king, inspite of the presence of great birds such as the peacock, swan, the cuckoo, the ruddy goose, the parrot, the duck, the bird resembling a parrot and the crane. I do not approve of this proposal.

Because :

Shloka 76 - If the countenance of this owl, not

enraged, is having a crooked nose, oblique glances, excessively cruel and displeasing look then what will it be like when enraged?

(If a pleased owl appears so dreadful and repulsive, what to say of its appearance, when infuriated?)

And also:

Shloka 77 - What benefit shall we have by crowning this owl as our king, who is frightful and ferocious by nature, highly fierce, cruel, unpleasant and harsh-tongued?

Secondly, notwithstanding the presence of the lord Garuda, why this day-blind owl is being crowned as a king? it is not recommended to appoint another king, though meritorious, when one already exists there.

Shloka 78 - Only one spirited king is sufficient for the beneficence of this earth-the kingdom or the subjects. If there are many, they will only be for the calamities like the simultaneous rise of many suns at the time of annihilation, is only for the devastation.

And, our enemies can not, merely through the mention of his name (Garuda's name), bring us under their sway.

Because, it has been stated also :

Shloka 79 - Through the mere mention of the name of one's glorious king before the wicked enemies, one is protected and instantaneously obtains well-being.

And also :

Shloka 80 - Great tasks are accomplished all of a sudden through the mere mention of the names of great people. Look! the hares, merely through the mention of the moon, started living in that pond with great delight.

The birds asked- 'what is that story?'

The crow related :

The story of the hares and the chief of the herd of elephants

There lived a gigantic chief of the herd of elephants, entitled Caturdanta, in some forest. A severe drought persisted in that forest-region for

many consecutive years. All the water-reserves like the ponds, lakes, tanks and pools (existing in the area) became dry. (In such a grim situation) all the elephants belonging to the herd, appealed to the chief - 'lord! many infants of the elephants, afflicted by thirst, are almost on the verge of death, while others have already died. So, search for some pond where these creatures, by quenching their thirst, may recuperate (regain their health).' The chief, after reflecting for much time, proposed - 'yes, there exists a very large pond at a secluded place in the middle of a tract that remains always full of water of Ganga, flowing through the nether-most world. So, let all of us move there.'

Listening to the words of that chief elephant, all the other elephants started and reached that pond after a consecutive journey of five days. After having bathed at their free will in that large pond, they came out of it in the twilight time. Around that pond, there existed numerous holes of the hares over the soft or sandy ground. Those hare-holes got devastated by those elephants, roaming here and there. Many of the hares were left with

broken legs, heads and necks, some of them died, while some others had just life left in them.

When the herd of the elephants left, the afflicted hares, having their habitats shattered by the feet of elephants and many among whom had their legs broken, others with decrepit bodies (severely injured), some with blood-stained bodies, some others who lost their children – all, with their eyes obstructed with tears, discussed collectively - 'we all are almost sure to be killed. This herd of the elephants shall come here (to drink water and to have fun) daily as water is not available at other places. Thus, we all shall get trampled over to death by the elephants.

It has been stated also :

Shloka 81 - An elephant kills though merely touching, a snake (kills) though merely smelling (*i.e.* breathing the venom out), a king (kills) even while laughing and a scoundrel (kills) even while honouring (*i.e.* according due respect seemingly).

So, we must think of some measure (to avoid the holocaust).' Then, one of the hares, suggested –

'let us leave this place and move to somewhere else as there is no way out (*i.e.* what other option than abandoning this place is left to us).

(Sages like) Manu and Vyasa have also suggested :

Shloka 82 - One should forsake a single member (individual) for the sake of a family; for the sake of a village, one should forsake the family; to save a Janapada (an administrative unit comprising of many villages), one should abandon the village and for the sake of the self (protection of the self), one should leave even the whole earth (the nation).

Shloka 83 - A king should, for the self-protection, abandon the land (the kingdom) without hesitation, although invariably beneficial, yielding all-round prosperity and furthering the growth of cattle.

Shloka 84 - One should protect wealth (to be of avail) for the times of distress, women should be protected even at the cost of riches and one should always protect the self even at the cost of women and riches.

The other hares proposed - 'o! the place,

belonging to the father and grand-father (inherited from ancestors or coming down from fore-fathers), can not be abandoned all of a sudden. (It is not possible to forsake the ancestral habitat suddenly.) So, we should pose some horror (scarecrow) before them so that, they possibly do not turn up again!

Because, it has been stated also :

Shloka 85 - A snake, even though, devoid of poison, should stretch its hood greatly (hiss dreadfully). Whether the poison is there or not it is immaterial, a mere expanse of hood causes fear (*i.e.* hissing frighteningly with a raised and expanded hood, causes much terror).

Then, other hares said - 'if it is so, then, there exists a sound means of frightening them, scared of which, they shall never appear again. But, that object of fright rests with some clever messenger and belongs to our king Vijayadatta who resides in the lunar circle. So, send some false messenger (from moon's side) near the chief of the herd of the elephants to convey that the moon forbids you to come here at the pond as his kith and kin

(protegees) reside around. Having been said so and trusting his words, may be, that the chief of the elephant's herd does not turn up again with his protegees.'

The other hares kept on saying – 'if it is so, then the hare, named Lambakarna, is very expert in the business of a messenger who know well how to talk grandly. (*i.e.* very skilled in constructing sentences and aware of the duties of a messenger.) So, he should be sent there.'

It has been stated also :

Shloka 86 - That messenger is desirable for a king who is good-looking, free from covetousness, skilled in speech, adept in various shastras and a knower of the intentions of others.

And furthermore :

Shloka 87 - One, who employs as a royal messenger a person who is foolish, covetous and particularly a liar, is sure to fail in his mission.

(A king, who deposes a foolish, greedy and particularly a liar as a messenger, his mission never gets fulfilled.)

So, look for such a messenger so that we may get redemption from this affliction. Then the other hares opined - 'this measure is very appropriate as there is no other measure for us to remain alive, so, we must execute it'.

Afterwards, Lambakarna was appointed to approach the chief of the elephants. That being done, Lambakarna too, having reached (seen the foot-marks) the path of the elephants, stood over an inaccessible mound started telling that elephant - 'o! wicked elephant! Why do you come to this pond unhesitatingly for having fun? So, do not come here in future, go back from here.' An amazed elephant, having heard his words, asked - 'o! who are you?' The hare replied - 'I am a hare, named Lambakarna, residing in the lunar circle and right now, have been sent to you as a messenger by the lord moon. And you already know that one should not blame a messenger for delivering a true message due to his being the mouth (spokesman) of a king (*i.e.* messengers are like the mouth of a king through which he speaks).

It has been stated also :

Shloka 88 - A messenger should, in no case, be killed even on his raising a weapon; even on killing the kith and kin of a king or even on uttering harsh words.

(A king should never kill a messenger even though a raiser of weapons, a killer of near and dears or an utterer of harsh words).

On hearing this statement, the chief of the elephants said - 'o hare! Deliver the message of lord moon soon so that it (his message) may be followed (executed) with immediate effect.'

The hare Lambakarna narrated - 'on the previous day (yesterday), having approached with your herd, you killed many hares. Do not you know that these hares belong to the group of my proteges? So, if you are desirous of living further, never do come to this pond again with any intention' - this much is the message from the lord moon.

The elephant asked - where is the lord-god moon right now'?

The hare replied - 'at this moment, arrived for consoling the hares – trampled down by your herd and those surviving after the destruction – lord moon is present in the pond itself. I have been sent from there to you.'

The elephant requested - 'if it is so, then show me that lord so that after saluting him, I may leave this place for some other destination.'

The hare said - 'o! come with me alone so that I may show you the lord (I may help you in having a glimpse of the lord). That being done, the hare, having led the elephant to that pond in the night, showed him the reflection of the moon in the middle of the water (the image of the moon reflected amidst the pond). And said - 'here exists our lord, lost in meditation, so, having saluted him silently from a distance, depart instantly, else, owing to the disruption of his meditation, he shall get very much enraged.'

Then, frightened at heart, the elephant too, after offering him a salute, left for some other destination, not to return again (once for all). (As a result) the hares too, from that day onwards,

started living happily with their families in their respective holes. That is why, I tell you - 'व्यपदेशेन महताम् ...' great tasks are fulfilled by mere mention of the names of great people.

And also,

Shloka 89 - A man, desirous of living, should never install a person as a king on the throne who is mean-natured, lazy, a coward, addicted to vices, ungrateful and a back-biter.

It has been observed also :

Shloka 90 - In olden times, both-the hare and the bird – met with their destruction - while keen for seeking justice and approaching a mean judge.

[In former times, a hare and sparrow – both, looking for justice desperately, having approached a mean judge for the same, perished.]

They inquired – 'how did that happen'? Then, the crow continued :

The Story of a hare and sparrow

Formerly, I lived (used to live) upon a tree. Beneath that tree, a sparrow, entitled Kapinjala,

also lived in the cavity of that tree. (variant reading - a partridge called Kapinjala). In the evening both of us, having come back, always passed our time, experiencing great pleasure in the acts of telling various good-sayings; discussing the ancient (and noble) characters as well as the doings of the deity-like sages and Brahma-like sages and relating various amazing events or facts experienced during our travels. At some moment of time, Kapinjala, for getting a livelihood, moved with other sparrows to another region, enriched with ripe shali - a type of wild corns. By the night even (one night), while Kapinjala did not come back, then dejected at heart and afflicted by his separation, I thought - 'oh! why did not Kapinjala come back tonight?' Did somebody trap him or, did somebody kill him? Were he totally fine, he would not have stayed anywhere without me.' Worrying so, many days (much time) elapsed. Then, one day, a hare, named Sheeghragati, approached there and entered into the cavity of that tree at the time of sunset. As I had lost all hopes of Kapinjala's return, I did not prevent him from entering the cavity.

After some days, the sparrow, with a corpulent body, owing to eating shali - the wild grains, recalling his own shelter, again approached that very place.

Or, rightly has it been stated :

Shloka 91 - Living beings do not experience that pleasure even in the heaven as they do, even in penury, in their native country, city or own house.

On noticing another hare inside the hole, he said revealingly - 'o hare! By entering into my residing place, you have not done any good job. So, get out at once from here.'

The hare replied - 'it is not your house but it belongs to me only. So, why are you telling such a lie and harsh words to me?'

As has been stated also :

Shloka 92 - Abandoned once, a pond, a well, a tank, a temple and trees - do not remain under anybody's possession, not even under their original master's possession, what of others.

And further :

Shloka 93 - Possession is the only proof and no documents or witnesses are required in the case of a land or any property, if it remains under somebody's possession for ten years in the presence of all.

Shloka 94 - This law of authority, which applies to human beings, has been prescribed by sages, whereas, in the case of wild animals and birds, their authority is said to exist only so long as they dwell over there.

So, it is my house and does not belong to you.

The sparrow said - 'o! if you honour smruti (the laws prescribed by the Dharmashastras) as a proof in this matter, then come with me so that both of us may approach some knower of the Dharmashastras.' Whomsoever he entitles (authorises), shall only possess it. That being done, I, too, thought - 'let us see what happens in this matter. I must witness this judgement.' So, out of curiosity, I too, followed both of them. In the meantime, a wild he-cat, entitled Teekshnadamsotra, having heard of the dispute

between the two, approached the path near the bank of the river, with kusha grass in his hand and he eyes closed; with his arms raised and touching the earth with one foot and with his face directed towards the sun-delivered the following exhortation on religion :

'Ah! this world is worthless, lives (of the beings) are momentary. Association with near and dears is like a dream. The house-hold and kinsmen are (unreal) like jugglery. So, except virtue, there exists no other way (to achieve liberation).

As has been stated also :

Shloka 95 - The bodies are fleeting; riches too, are not eternal; death is at hand (imminent), so, one should always store righteousness (*i.e.* perform virtuous acts).

Shloka 96 - He, whose days, devoid of virtuous acts, come and go (elapse) in vain, though breathing like a black smith's bellows, does not live.

Shloka 97 - Erudition, devoid of the performances of righteous deeds, is useless like the tail of a dog

which neither covers the private parts nor does repel the mosquitoes.

And also :

Shloka 98 - Those, who are not devout / do not honour righteousness as the reason behind the worldly affairs, are as worthless as withered pulaaka among corns, as trifle as a tiny pootika among the birds; and as insignificant as a mosquito among mortals.

Shloka 99 - The fruits and flower are the substantial parts of a plant; ghrita (butter) is the better part of curd; the oil is the better abstract or consequence of oil-cake – so, the better and desirable result from the human-body is but only the righteousness.

(*i.e.* performance of religious duties or virtuous acts should be the utmost goal to be achieved through the human body.)

Shloka 100 - Men, who are devoid of the religion / are non-performers of virtuous acts – are like the beasts, created only for having meals, excreting stool, passing urine and serving others.

(*i.e.* human beings, not attending upon religious performances, are like the beasts who have been sent on this earth to serve others, to excrete urine and faeces and copulate. It is the religion that distinguishes men from the animals. Life of a human being without righteousness is of no avail.]

Shloka 101 - Steadiness or deep reflection is commended by those well-versed in politics, in all actions, but in the case of religious duties or virtuous acts, instant execution is recommended, because, virtuous acts are accompanied by various impediments (involve lots of obstacles).

Shloka 102 - the quintessence of Dharma is being stated before you in a nutshell. O men! Of what advantage is the detailed description to you? Benevolence leads to meritorious results whereas tormenting others causes vices.

Shloka 103 - Listen to the substance of Dharma (righteousness) from me and having listened, hold it in your heart firmly. One should not mete out to others what is unfavourable to his own self (*i.e.* whatever is unfavourable to one's own self, should not be done to others).

After listening to such a religious discourse from the wild he-cat, the hare said - 'o! o! Kapinjala! See, on the river-bank, an ascetic is delivering religious discourse, let both of us ask him (i.e. get our dispute settled by him).'

Kapinjala replied - 'this he-cat, by nature, is our born enemy, so, both of us, remaining at a distance, should ask him. May be some deficiency in his vow appears (*i.e.* some ill-intention prevails upon him and he attacks us). So, keeping a distance, both requested that he-cat - 'o religious preceptor! o sage! There is a dispute between both of us, so settle this according to the Dharmashastra - (make a decision according to the rule of law), whoever makes a false statement, shall be your eatable.' The he-cat replied - 'o gentle souls! do not tell like this. I have already desisted from the path that throws a sinner in the hell. Not injuring any being (causing no detriment to any body) is the path of virtue.

Because, it has been stated also :

Shloka 104 - Since virtue has been stated as being devoid of injury to a being by the nobles, so, one

should protect even a louse, a bug, a mosquito etc. from an injury.

[As righteousness according to the nobles involves non-injury, so, one should refrain from killing even insignificant insects such as a louse, a bug and a mosquito etc. and always protect them.]

Shloka 105 - A man, who kills even ferocious beasts (beings), is merciless and sinful and goes to the dreadful hell; then what to say of him who kills innocent and useful animals.

And that, even these sacrificers, who offers animals in sacrificial rites, are idiots, unaware of the true purport of the shruti - the vedas. It has been enjoined there in the vedas - 'one should perform sacrifice by offering Aja's - the he-goats' - 'अजैर्यष्टव्यम्' In this context, by Aja, is meant-rice, seven years old and not any particular animal as a he-goat.

It has been stated also :

Shloka 106 - If heaven is approached even by felling trees, killing animals and causing mud with blood then by what means, one goes to the hell?

[If by cutting trees for making sacrificial posts, by killing animals in sacrifices, and thereby, causing a mud of blood and soil mixed-one goes to heaven, then, by what means, a man approaches the hell?]

So, I shall not eat any of you but only decide the victory of one and the defeat of the other (settle your dispute). But, as I have grown old, I am not able to hear properly the reply and the counter-reply (arguments) staying at a distance. Knowing this fact and coming closer to me, both of you put your arguments before me, so that being aware of the facts, I may deliver the right judgement in conformity with the rule of law and also, may not incur any sin that obstructs my after-world.

Because, it has been stated also :

Shloka 107 - He, who gives his verdict out of pride or greed or anger or fear – goes to the hell.

[whosoever delivers an unfair judgement, files a wrong case or furnishes false witnesses/ evidences out of personal reservations such as pride, avarice, anger or fright, goes to hell.]

Shloka 108 - A man, who delivers a wrong judgement in the case regarding animals/variant reading - regarding a horse, incurs the sin of killing five animals/horses; if, in a case, regarding the cows, one passes a false judgement, he incurs the fault of killing ten cows; if the case be related with women or spinsters and one gives a wrong verdict, he is guilty of killing hundred spinsters of women; and, if the case is concerned with a man and (he is implicated falsely) a wrong verdict is given – the judge incurs the sin of killing a thousand men (Brahma´as).

Shloka 109 - Seated in a court of law, if a man, does not speak in clear terms, that court is worth – forsaking from a great distance. A judge in all conditions, should deliver a justified decision.

[In a trial where both – the complainant or the defendant – tell a lie/furnish wrong facts, a judge should dismiss it or abandon the case from a great distance or pass a right judgement.]

So, full of confidence (*i.e.* having no fear or doubts), both of you, approaching my ear, put your

case in clear terms'. What to tell more-both (of them) were so instantly taken into confidence by that ignoble he-cat that they sat, as if, in the lap of him. And, that he-cat too, having pounced on both simultaneously, seized one with his feet and the other with his saw-like jaws. Thus, both were killed and devoured. So, I tell - 'क्षुद्रमर्थपतिं प्राप्य'. [Nothing can be achieved by making an ignoble being a king.]

So, you birds too, having got an ignoble king as this day-blind owl and due to being night-blinds, shall travel through the path the hare and sparrow travelled (meet with the same fate as they did). Having understood these facts, do further whatever you deem appropriate. Hearing the words of that crow, all the birds consented - 'This crow has said the right thing' and, 'we shall meet in future and decide our kings afterwards' - saying so, departed to their respective dwelling - places according to their wish. Only that day-blind lone owl, waiting to be consecrated, was left, seated upon the throne with Krukalika. (Noticing the delay) the owl

inquired – 'who is it? o! why do not you crown me even now (why this delay is being made)?'

Hearing this, Krukalika replied - 'o gentle soul! your coronation has been interrupted by this crow. All the birds too, have flown in their desired directions. Only this solitary crow, is left and sitting here with some purpose in mind. So, rise quickly, so that I may lead you to your dwelling-place.'

Listening to these words, the owl said with despondency to the crow - 'o! o! wicked-hearted! What harm did I cause you that you obstructed my coronation. From today onwards, a hostility between you and me along with my relatives, is born.

It has been observed also :

Shloka 110 - The wounds, caused by the arrows, heal with the passage of time (one, pierced with arrows, grows again); one, chopped off by the sword also grows again, but, the wound, caused by the speech, ill-spoken and abhorred, does not heal.

Having said so, the owl went back to his shelter with Krukalika.

On the other hand, the crow, perturbed by fear, kept on thinking - 'oh! I got embroiled in an animosity for no reason. Why did I utter this improper fact (*i.e.* what was the need).

As has been observed also :

Shloka 111 - He, who utters words, not befitting place, not expedient, yielding inauspicious results in future, unpleasant, derogatory to one's dignity and that too, without any reason, are not the words, but poison in itself for that person.

Shloka 112 - A wise man, even though equipped with the physical strength, should never deliberately make another person an enemy. Who is that sagacious man who consumes poison without any reason, thinking 'I do have many good doctors at my disposal'?

Shloka 113 - An intelligent man should not, at all, denounce others in an assembly (*i.e.* ill words are not worth-speaking by wise persons in an

assembly). The words, though true, if are grievous to others when uttered, should not be spoken (before all in an assembly).

Shloka 114 - He only, is an intelligent man who does an act only if it is discussed again and again with trusted friends and whose origin is well-meditated through his intellect. He only, is the abode of the riches and the glory as well.

Having contemplated so, the crow too, departed. The hereditary animosity of ours towards these owls persists from that time.'

Meghavarna said - 'o respectable Sthirajeevi! embroiled in such a tricky situation, what should we do?' The minister replied - 'o my son! In such a formidable situation, there exists a measure, called 'deceit', apart from the six measures, designated as 'shadgunya' (sandhi, vighraha etc.) Having accepted 'deceit' (chhala), I shall myself proceed to conquer him. After deceiving the enemies, I shall kill them.

Because, it has been stated also :

Shloka 115 - Men, endowed with multifarious talents, well-versed in artistic skills and impostors

of the first order, are capable of deceiving preeminently wise person as those knaves had befooled a Brahmana for a goat.

Variant reading – [Men, equipped with varied talent and highly knowledgeable, are able to befool even those who are excessively deceitful as the knaves did to a Brahmana for a goat.]

Meghavarna asked - how that happened?
Sthirajeevi related :

The story of three knaves, a Brahmana and his goat

In certain city, there lived a Brahmana, entitled Mitrasharman, who had undertaken Agnihotra sacrifice. One day in the month of Magha (the cold and chilly Hindu month of the Hindu calendar), while the icy wind was blowing, the sky was covered with clouds and it was drizzling slowly - the Brahmana, having gone to some other village to ask for a sacrificial goat, solicited a client for the same - 'o client (yajamana)! Coming last day of the dark fortnight, I will offer an oblation (in the form of an animal), so, give me one.

Then the client offered him a nourished animal (goat), having characteristics as prescribed in the scriptures. That Brahmana too, regarding the goat as strong and capable of running here and there, put it on his shoulder and left quickly for his village. While he was on his way (home), he encountered three knaves, afflicted with hunger and having parched throats, coming towards him.

Having seen the Brahmana with a stout goat, loaded on the shoulder, the three knaves said to each other - 'oh! by the consumption of this animal, today's snowfall shall be rendered inefficacious (*i.e.* let us make today's (freezing) snowfall, ineffectual by eating this animal). So, having cheated him and after taking the animal from him, we should shield ourselves from cold.

Then, one of them, having changed his dress and coming before him through some other way, told the Brahmana, who had taken a vow of keeping the sacred fire - 'o! o! the foolish keeper of fire (Agnihotrin)! why this act is being done by you which is against the worldly behavior and

ridiculous as well, that this profane dog, put upon your shoulders, is being carried by you.

Because, somebody has stated also :

Shloka 116 - A dog, a cock and a Chandala have been stated to have the same (profane) touch; and touching as ass and particularly, a camel is even more sacrilegious, so, one should not touch them in any condition.

(On hearing this) that enraged Brahmana objected - 'oh! are you blind that you are explaining a sacrificial goat as a dog.'

Then that knave replied (politely) - 'o Brahmana! Do not get angry, do as you wish (*i.e.* go, laden with a dog, it is none of my business).

And, the Brahmana, while covered some more distance, then the second impostor, having approached before, said - 'o Brahmana! fie upon you! it is a pity! though this dead calf is much dear to you, still, it is not proper to put it on the shoulder.

Because, it has been observed that :

Shloka 117 - The purgation of a man, who, out of imbecility, touches a dead animal or a dead man, is possible only by the intake of panchagavya or the observance of chaandraayana vow.

[Panchagavya is a mixture of five products produced from the cows, viz. milk, curd, clarified butter (ghee), urine and cow-dung. Since it is made up of five cow-products, so, it is called Panchagavya. It is used in religious undertakings and expiatory rites due to its purgative value.

Chaandraayana is a vow or fast which is observed as an expiatory penance to atone for some sin, committed knowingly or unknowingly. One has to regulate (increase and decrease) the intake of meals and morsels in accordance with the waning and waxing of the moon. Dharmashastra prescribes that for the fulfillment of this vow, one has to eat fifteen morsels on the full-moon day and decrease it by one morsel every till nothing on the new-moon day and increase again in the same way till the full-moon day.]

Then, that Brahmana, greatly infuriated, reproached him - 'o! are you a blind that you are depicting an alive sacrificial goat as a dead calf?

The second knave replied - 'I told you like this out of my ignorance, do not get angry, do whatever you like.'

Then, while the Brahmana covered some more distance in the forest, (hardly had the Brahmana gone at some distance), the third imposter, in some other aspect, coming before, told the Brahmana - 'o! it is not proper that you are carrying an ass putting it upon your shoulders, so, leave it apart.

As has been stated also :

Shloka 118 - For a man, who knowingly or unknowingly, touches an ass, is prescribed bathing, with the garments on, for the pacification of his sin.

So, abandon it before somebody sees you (with this ass). Then, the Brahmana, regarding the goat to be an ass and throwing it down on the ground out of fear, rushed towards his home.

Then, the three (impostors), taking unitedly that goat along (and having killed and cooked), started eating of their own free will. So, I tell you -

'बहुबुद्धिसमायुक्ताः' - 'many intelligent and clever men can unitedly dupe even men of high intellect.'

Or, rightly has this been laid out :

Shloka 119 - There is nobody in this world who is not duped by the modesty of a newly appointed servant; the random gossips of a guest (to show intimacy); the (false) cries of wanton ladies, and, unnecessarily extended, deceitful and incoherent tall talks of the knaves.

(Everyone is defrauded by an attendant, an unwanted guest and an amorous lady.)

And also, it is not proper to enter into animosity with men, even though, weak. (Enmity towards many, though feeble, is not proper.)

It has been stated also :

Shloka 120 - One should never oppose many, as a community of several people (a great many men) is impregnable. Look, the ants consume hurriedly and entirely a huge serpent, hissing dreadfully.

Scheme of Examination

		Max. Marks 100
1.	Multiple choice questions	1 x 10 = 10
2.	Essay type questions (2 of 3)	2 x 10 = 20
3.	Translation of Prose passage (1 of 2)	1 x 12 = 12
4.	Reference to context (2 of 4)	2 x 4 = 8
5.	Short notes (2 of 4)	2 x 2½ = 5
6.	Grammar to be answered in Sanskrit only	
	a. Analysis and naming of the Samasa (5 of 8)	1 x 5 = 5
	b. Identification of Kridantas and Avyayas (5 of 8)	1 x 5 = 5
7.	Translation of Sanskrit passage into Kannada/English (5 of 8)	1 x 5 = 5
		<hr style="width: 100%;"/>
		70
		<hr style="width: 100%;"/>
	Internal Assessment	30